



# KULTÚRA, MULTIKULTÚRNOSŤ

ŠKOLIACI PROGRAM O MULTIKULTURALIZME A MOTIVÁCII  
PRE UČITEĽOV ŽIAKOV STREDNÝCH ŠKÔL  
POCHÁDZAJÚCICH ZO SOCIÁLNE ZNEVÝHODNENÉHO A  
VÝCHOVNE MENEJ PODNETNÉHO PROSTREDIA

©

PhDr. Jozef Sabol  
PaedDr. Ingrid Zubková

Projekt PHARE  
20030049950105-01-0001

Podpora integrovaného  
vzdelávania Rómov



Publikácia vychádza ako výstup riešenia  
projektu PHARE 2003 0049950105-01-0001  
Podpora integrovaného vzdelávania Rómov  
Aktivita 2

© PhDr. Jozef Sabol  
PaedDr. Ingrid Zubková

**Recenzent:** PaedDr. Ján Cangár

EUROFORMES, s.r.o.

**ISBN , \$!, - &\* \* !\$%\$**



## OBSAH

<b>ÚVOD .....</b>	<b>7</b>
<b>1. VYMEDZENIE POJMU „KULTÚRA“ .....</b>	<b>9</b>
<b>2. ŠTRUKTÚRA KULTÚRY .....</b>	<b>15</b>
2. 1 Dominantná kultúra .....	15
2. 2 Konzervatívna kultúra .....	15
2. 3 Alternatívne kultúry .....	16
2. 4 Marginálne kultúry .....	17
<b>3. HODNOTENIE ROZMANITOSTI KULTÚR .....</b>	<b>19</b>
<b>4. MULTIKULTÚRNOSŤ .....</b>	<b>21</b>
4.1 Vymedzenie pojmu „multikultúrnosť“ .....	21
4.2 Vymedzenie pojmu „identita“ .....	24
4.2.1 Kultúrna identita .....	24
4. 2. 2 Etnikum a etnicita .....	25
4.3 Mnohovrstvenosť identity .....	27
<b>5. AKTIVITY .....</b>	<b>29</b>
5.1 Kultúra a čo s ňou súvisí .....	29
5.2 Osobný erb .....	31
5.3 Kultúrny symbol .....	32
5.4 Medzikultúrny kontakt .....	33
5.5 Náš pôvod .....	34
5.6 Moja medzikultúrna skúsenosť .....	35
5.7 Kultúrne samozrejmosti .....	36
5.8 Spavá nemoc duše .....	37
5.9 Kameň na ceste .....	38
5.10 Ako vznikol svet – legenda argentínskych Rómov .....	39
5.11 Púte (Elena Lacková) .....	40
5.12 List detí rodičom a rodičov deťom .....	42
5.13 Zvyky a obyčaje Rómov .....	45
<b>LITERATÚRA .....</b>	<b>51</b>



## ÚVOD

Cieľom tematického celku je oboznámiť učiteľov s problematikou kultúry a s potrebou pochopiť iné kultúry. Veď kto iný ak nie učiteľ by mal zahrnúť tieto informácie do vyučovacieho procesu. Informácia o prínosoch arabskej, egyptskej, čínskej, rímskej, gréckej, ruskej či iných kultúr pre našu civilizáciu je zjavný. Veď napríklad Arabi vynášli náš číselný systém, Afričania stavali prvé mestá, Egypťania pyramídy, Rimania sa preslávili ako významní dobyvatelia a stavitelia, Gréci filozofiou, mytológiou, Číňania gurmánstvom, čínskym múrom, písomníctvom... a tak informácie o kultúre a úspechoch iných národov, prirodzene nevynímajúc našich najbližších susedov nemôže žiaden z učiteľov opomenúť. Mal by žiakov oboznámiť aj s históriou a tradíciami Rómov, Vietnamcov, Maďarov, Čechov, Poliakov, prípadne iných menšín, ktoré v našom okolí žijú, a snažia sa v nich vyvolať záujem o tieto kultúry a rešpekt voči nim. Rasizmus spojený s prílišným nacionalizmom je u nás v súčasnosti veľkým problémom, a preto by sme otázkam s ním spojeným mali venovať pri vyučovaní veľkú pozornosť...

Aj z tohto dôvodu budú učitelia vedieť pomocou pripravených herných činností a aktivít charakterizovať a porovnať alternatívne kultúry posledných desaťročí. Cez pripravený obsah vzdelávania, samoštúdiom obsahovo zameraného modulu a v použitej a odporúčanej literatúre si prehĺbia svoje vedomosti a poznatky o teoretických prístupoch ku kultúre, čo je to relatívnosť menšiny a väčšiny, štruktúra kultúry, komunikácia kultúr a mocenské vzťahy medzi kultúrami, spôsob prejavu týchto kultúr, sociálny rámec vzniku kultúr, oboznámia sa s etnickými menšinami v regióne, etnickými subkultúrami – problematikou menšín v Európe.

To čo my považujeme za zlé, pekné či škaredé, chutné či nechutné alebo pravdivé a nepravdivé platí len v kontexte našej kultúry. Príslušníci iných kultúr určujú, čo je dobré, krásne, chutné či pravdivé inak, a to v závislosti na svojej kultúre. Učitelia spoznajú dominantné znaky dominantných, konzervatívnych, alternatívnych a marginálnych kultúr. Nie menej významná bude pre učiteľa informácia o hodnotení rozmanitosti kultúr – etnocentrizmu a kultúrneho relativizmu.

V závere tohto modulu budeme sa venovať vymedzeniu pojmu multikultúrnosť, nakoľko Slovensko je multikultúrnou krajinou, a to najmä v súvislosti s faktom, že na jeho území žije viacero národnostných menšín. Vysvetlíme si tiež pojmy identita, etnikum, etnicita vo všetkých podobách a významoch.





# 1. VYMEDZENIE POJMU „KULTÚRA“

Kultúra je špecificky ľudský spôsob organizácie, uskutočňovania a rozvoja činností, spredmetnený v materiálnych i nemateriálnych výsledkoch jeho každodennej činnosti. Kultúra je pretváranie zla na dobro, ošklivého na krásno. Kultúra je maximum bytia človeka alebo spoločnosti: človek nemôže byť viac než kultúrnym človekom a spoločnosť nemôže byť viac než kultúrnym spoločenstvom. Podstatou bytia kultúry je inscendencia čiže sebaaprehlbovanie sa človeka. Maximom kultúrneho bytia človeka je uplatňovanie všetkých jeho schopností pri premene zla na dobro a ošklivého na krásno.

Slovo kultúra sa často používalo a používa v rôznych, navzájom odlišných významoch. V strednej Európe je často za kultúrneho považovaný taký človek, ktorý chodí do divadla, navštevuje koncerty vážnej hudby, číta literárnu klasiku a kultúrne (kultivovane) sa správa. Za kultúrneho potom našinec najskôr označí tie národy, ktoré dodržia naše hygienické zvyklosti či gastronomické preferencie, náš spôsob komunikácie alebo náš spôsob odievania. Byť kultúrnym pre nás totiž obvykle znamená byť lepším než je človek či národ, ktorý nami naznačené kritériá „kultúrnosti“ nespĺňa – je „nekultúrny“.

Čo je kultúra? O vymedzenie kultúry u mnohých autorov prebiehajú snahy už celé stáročia. V Akademickom slovníku cudzích slov (R. Buchtelová a kol., 2001, s. 437) je výraz kultúra vysvetlená ako „súhrn duchovných a materiálnych hodnôt vytvorených a vytváraných ľudstvom v celej jeho histórii“ a vedľa výrazu kultúrny sa okrem iného píše: „týkajúci sa kultúry,...., komplex kultúrnych elementov (napr. zvykov bývania, ..., náboženské a sociálne usporiadanie); väčší geografický priestor s jednotnými spoločnými kultúrnymi elementmi;...“

E. Mistrík (1999) dopĺňa, že kultúra v sebe obsahuje hodnotové orientácie normy, znaky, vzorce správania, významy kultúrnych produktov, sociálne skúsenosti skupiny. Kultúra obsahuje množstvo vrstiev, tak ako je spoločnosť sama rozvrstvená. V tejto časti narážame na problematiku kultúrnej identity, komunikácie kultúry, subkultúr a alternatívnych kultúr, ktorým sa budeme venovať v ďalších častiach.

## Kultúra sa prejavuje najmä v podobe:

- materiálnych výtvorov ľudskej práce (artefakty)
- sociokultúrnych regulatívov ľudského správania v spoločnosti (hodnoty, normy, kultúrne vzory, pravidlá správania sa a pod.)
- ideí (poznávacie a symbolické systémy, vierovyznania a ideológie)
- sociálnych inštitúcií (spôsoby správania a činnosti, ktoré organizujú ľudské správanie život v spoločnosti, ako je manželstvo, náboženstvo, vzdelávanie, výroba atď.)

Podľa týchto prejavov sa môže kultúra tradične deliť na **materiálnu a duchovnú** (nemateriálnu).

**a) Hlavné prvky nemateriálnej kultúry** sú: hodnoty, normy, symboly, systémy názorov a poznatkov a sociálne inštitúcie:

**Hodnoty** sú v kultúre resp. v sociokultúrnom systéme, všeobecne prijaté predstavy a viery v ciele, ktoré sa ľudia usilujú dosiahnuť, predstavy o tom, čo je dobré a čo je zlé, žiaduce a nežiaduce, vhodné a nevhodné pre spoločnosť a jej členov. Majú buď pozitívny alebo negatívny náboj.

**Normy** sú sociálne očakávania, vzory a pravidlá regulujúce vzájomné pôsobenie a správanie ľudí v spoločnosti. Sú to sociálne pravidlá, ktoré vymedzujú vhodnosť a nevhodnosť správania v konkrétnych situáciách.

**Symboly** sú materiálne i nemateriálne skutočnosti – predmety, slová, gestá a podobne – nesúce istý význam, ktorý rovnako chápu všetci členovia jedného sociokultúrneho systému.

**Systémy názorov a poznatkov** zahrňujú nielen vedecké poznatky, teórie a zákony, ale aj bežné poznanie ľudí a historickú skúsenosť ľudstva vyjadrenú povedzme v prísloviach a porekadlách. Ďalej sem patria filozofické a náboženské predstavy, rôzne koncepcie a názory, ktorých pravdivosť na rozdiel od vedeckých teórií nemožno dokázať, a napokon ideológie (systémy tvrdení, teórií a cieľov, ktoré spájajú výpovede o spoločnosti s vyhláseniami o tom, čo je žiaduce z hľadiska istej skupiny).

**Sociálne** inštitúcie sú všeobecne zaužívané spôsoby správania a činnosti, zamerané na uspokojovanie určitých spoločenských potrieb. Sú to štandardizované spôsoby riešenia základných problémov členov sociokultúrnych systémov.

**b) Materiálnu kultúru** tvoria hmotné, hmatateľné výtvory ľudskej činnosti. Netvorí ju okolitý svet ľudí, ale len tá jeho časť, ktorá vznikla ako dôsledok neinštinktívnej ľudskej činnosti.

Ďalšia klasifikácia kultúry podľa E. Mistríka (1999) je nasledovná:

- **praveká** – prvá, najdlhšia, najmenej známa, predhistorická (bez písomných dokladov) epocha vo vývoji kultúry, ktorá bola spätá s prvotnopospolnou spoločnosťou, v ktorej človek prechádzal od zberačstva potravy k lovcstvu a menil sa postupne na pastiera, poľnohospodára a remeselníka. Najstaršie nálezy pozostatkov kultúry dnešného človeka typu homo sapiens pochádzajú z doby pred 40-tisíc rokmi.
- **staroveká** – dlhá epocha vo vývine svetovej kultúry, ktorá je pretváraním zla na dobro a ošklivého na krásne v podmienkach vzniku a rozvoja najstarších otrokárskych spoločností. Tieto civilizácie boli od seba miestne neraz také vzdialené, že sa ich kultúry vyvíjali nezávisle od seba. Teritoriálne a časovo blízke civilizácie sa naopak ovplyvňovali alebo dokonca vytvárali spoločné kultúrne oblasti, ako napr. antická kultúra.
- **stredoveká** – pretváranie zla na dobro, ošklivého na krásne atď. v období stredoveku, čiže zhruba v časovom intervale 5. stor. – 15. stor. Predchádza kultúre novovekej.
- **renesančná** – jej rozhodujúcou tendenciou je prechod od teocentrického k antropocentrickému chápaniu sveta. Jej osobitosť spočíva v tom, že sa charakterizuje ako kult. humanistická, čím sa myslí jej celkové zameranie, jej vlastný svetonázor orientovaný na problémy slobodného a všestranného rozvoja osobnosti.
- **novoveká** – zahrňuje novoveké umenie, novovekú filozofiu, vedu...
- **súčasná** – ktorú práve vytvárame

Programovo protikladný koncept kultúry, z ktorého vychádza aj interkultúrne vzdelávanie, ponúka **kultúrna a sociálna antropológia**, ktorá sa ako spoločenská veda zaoberá práve problémom kultúry, či štúdiom človeka v kontexte rôznych kultúr. Ako každá veda aj kultúrnej a sociálnej

antropológie ide o hodnotovú neutralitu, čo znamená, že sa snaží nerozlišovať kultúry alebo spoločnosti na horšie alebo lepšie, nehodnotiť ich, ale popisovať, analyzovať, skúmať a na základe systematického poznania kultúr jednotlivých spoločností formulovať všeobecné teórie o tom, čo je kultúra ako taká, čiže definovať pojem kultúry.

Pod kultúrou dnes rozumieme všetko, čo ľudia robia, čo o tom hovoria a čo si o tom myslia – čiže rozsiahly komplex javov, ktorý zahŕňa oblasť vedomostí, viery, jazyka, morálky, výroby, zmeny, práva, umenia, zvykov, výchovy a konania, stručne všetko čo umožňuje ľuďom spoločne sa orientovať vo svete a spoločne svoj svet aj utvárať a konceptovať. Akékoľvek ľudské vnímanie a chápanie je sprostredkované kultúrou, resp. rôznymi kultúrami. To čo my považujeme za zlé, pekné či škaredé, chutné či nechutné alebo pravdivé a nepravdivé platí len v kontexte našej kultúry. Príslušníci iných kultúr určujú, čo je dobré, krásne, chutné či pravdivé inak, a to v závislosti na svojej kultúre.

Jeden sociokultúrny systém zahŕňa dominantnú kultúru, subkultúry (súbor špecifických prvkov kultúry charakteristický pre sociálne skupiny v konkrétnej spoločnosti) i kontrakultúry (stojí proti dominantnej kultúre spoločnosti), ako aj umeleckú, ľudovú a masovú kultúru.

**Subkultúra** – pojem nemá doposiaľ presne vymedzenú definíciu. Miloslav Petrušek chápe subkultúru ako „špecifickú skupinu, ktorá je tvorkyňou i nositeľkou zvláštnych, odlišných noriem, pravidiel, hodnôt, vzorcov správania a zvlášť životného štýlu, aj keď sa podieľa na dominantnej kultúre a na jestvovaní širšieho spoločenstva“ (citované podľa *Interkulturní vzdělávání*. Praha: Člověk v tísní, společnost při ČT, o. p. s., 2002. s. 36). Ako príklad si môžeme uviesť subkultúru mužov (žien) s homosexuálnou orientáciou, ktorá býva najčastejšie uvádzaným príkladom, ktorá sa z „normálnej“ spoločnosti nijako nevydeľuje, jediným rozdielom je tu voľba životného či sexuálneho partnera (napríklad spisovateľ Oscar Wilde, britský hudobník a spevák Elton John, úspešná česká tenistka Martina Navrátilová a iní).

**Kontrakultúra** (pojem je odvodený od latinského contra – proti, mimo; kontrakultúra je vzhľadom na masovosť a komplexný charakter považovaná za významný fenomén druhej polovice 20. storočia; sú dva druhy kontrakultúr – prvá vychádza zo spoločenskej periférie medzi sociálne deklasovanými narkomanmi, bezdomovcami a kriminálnymi živlami a druhá je spätá s protestným hnutím mládeže reagujúcim na sociálnopolitickú klímu v spoločnosti, na možnosti sebauplatnenia v prostredí trhového hospodárstva, na obtiažnosť politickej participácie či na diskriminačný charakter niektorých zákonov a politických strán alebo oficiálnej kultúry; pozri [www.varianty.cz](http://www.varianty.cz) - výberová časť pojmy).

**Kontrakultúra sa** od majoritnej kultúry líši tým, že sa voči nej zámerne stavia do opozície a jej hodnoty neguje. Sú to rôzne organizované skupiny, mafie, asociálne živly zostavené bez ohľadu na ich etnický či národnostný pôvod. Tolerancia voči tejto kultúre v spoločnosti môže byť pre ňu devastujúca, sebazničujúca. Preto potreba odlíšiť subkultúru od kontrakultúry je zjavná. Pre túto potrebu by mala mať každá spoločnosť presne vymedzené pravidlá – právo a zákon. Ten, kto ho dodržiava, kto je riadnym občanom, má plné právo podieľať sa na živote spoločnosti, kto zákon porušuje, zaslúži si spravodlivý trest (bližšie *Interkulturní vzdělávání*. Praha: Člověk v tísní, společnost při ČT, o. p. s., 2002. s. 36-38).

**Kultúrna zmena** - označuje proces vzniku, premeny a zániku kultúr resp. sociokultúrnych systémov alebo ich častí. Rozlišujeme endogénne a exogénne kultúrne zmeny. **Endogénne zmeny** - sú spôsobené premenami jednotlivých prvkov kultúry zmenou ich usporiadania v rámci príslušného systému. **Exogénne zmeny** - sú spôsobené kontaktmi a vzájomným pôsobením rôznych kultúr napr. akulturácia – proces sociokultúrnych zmien, ktoré vznikajú ako dôsledok kontaktu rôznych kultúr.

**Kultúru môžeme skúmať dvoma spôsobmi** - ako univerzálny ľudský jav vlastný celému ľudstvu, ako celok, čiže ľudskú kultúru všeobecne ako konkrétnu kultúru vytvorenú konkrétnou spoločnosťou či sociálnou skupinou, alebo ako jednotlivý sociokultúrny systém. V súčasnom antropologickom myslení je kultúra obvykle definovaná prostredníctvom týchto základných charakteristík, a síce ako integrovaná, adoptívna, negenetická, naučiteľná, sprostredkovaná, symbolická a špecificky ľudská.

- Kultúra je integrovaný systém – to znamená, že jednotlivé zložky kultúry sú vo vzájomných vzťahoch, tvoria usporiadaný systém, ktorému antropológovia hovoria štruktúra, konfigurácia alebo kultúrny vzorec. To napríklad znamená, že usporiadanie rodiny či príbuzenských vzťahov úzko súvisí so spôsobom hospodárenia, s ekonomikou, ale aj s tým, ako je v danej spoločnosti utváraný štatút jednotlivca, čiže so sociálnou stratifikáciou, alebo aj so spôsobom, ako je v danej spoločnosti delená moc, teda so sférou politiky. V prípade, že nastane zmena či posun v jednej z kultúrnych zložiek, príde k premene celého kultúrneho vzorca – celej kultúry. Zmena jedného kultúrneho prvku môže spôsobiť zmeny v celom spoločenskom systéme (tak je tomu napríklad aj pri vzniku v jednotlivých náboženstiev), čo je umožnené práve vďaka tomu, že jednotlivé kultúrne zložky či prvky sú spolu navzájom úzko prepojené v rámci integrovaného komplexu kultúry.
- Kultúra je adoptívna – konkrétna podoba tej-ktorej kultúry je výsledkom adaptácie na konkrétne prírodné prostredie, ktoré v danej spoločnosti je (napríklad mnohoženstvo u moslimov, či monogamizmus v Tibete, posvätnosť hovädzieho dobytku v Indii, a podobne).
- Kultúra je negenetická – k jej predávaniu prichádza výhradne v procese učenia, to znamená, že dieťa narodené rodičom, ktoré sú nositeľmi jednej kultúry, avšak od narodenia vychované v „náhradnej“ rodine inej kultúry, je v plnom zmysle nositeľom výhradne kultúry tých rodičov, ktorí ho vychovávali. Dôkazom toho, že kultúrne kompetencie sa získavajú učením a nie genetickým prenosom, môžu byť prípady tzv. vlčích detí – detí, ktoré sa v ranom detstve stratili v divokej prírode a odkojili ich vlčie matky, si plne osvojili spôsoby správania a „komunikácie“ vlkov, ich genofond z nich neurobil nositeľov ľudskej kultúry (a už vôbec nie kultúry niektorého z národov, z ktorého pochádzali). Títo „vlčí“ ľudia dokonca po objavení a pri pokusoch adaptácie na ľudskú kultúru živorili a umierali.
- Kultúra je sprostredkovaná – jednotlivcom patriacim do určitého kultúrneho spoločenstva ako nositeľa rovnakého kultúrneho vzorca. Sprostredkovanie spoločného kultúrneho vzorca umožňuje ich vzájomnú komunikáciu, ktorá je založená na sprostredkovaní významov, symbolov či foriem počínania, teda na tom, že významom, symbolom a počínaniam ľudí zhodne rozumieme v rámci jednej kultúry. Tak napríklad odlišné gestá súhlasu a nesúhlasu sú nám známe z bulharskej kultúry, kde áno je nie a nie áno...

- **Kultúra symbolická** – kultúra je tak chápaná ako „sieť významov, do ktorých je človek zapletený“, čo znamená, že nie je niečím, čo reálne (ba hmotne) existuje, ale niečím, čo umožňuje naše sprostredkované chápanie sveta. Kultúra teda je usporiadanou sústavou symbolov (symbol je niečo, čo nesie význam), ktoré tvorí kód našej komunikácie a zároveň akési pomyselné okuliare, ktorými hľadáme na svet. Tak napríklad vztýčený prst u nás má odlišný význam ako inde. Tak napríklad Talian, ktorý vie, že vztýčený prostredník čosi symbolizuje, je schopný tomuto symbolu porozumieť a priliehavo odpovedať.
- **Kultúra je tiež považovaná za oblasť špecificky ľudskej** – znamená to, že jej nositeľom môže byť iba človek.

**Difúzia kultúry** je proces, pri ktorom kultúrne elementy spoločnosti (inštitúcie, technické invencie, prípadne celá kultúra) prechádzajú do inej spoločnosti difúziou, t. j. rozptylom z jedného alebo viacerých centier podobne ako sa šíria rôzne látky vo fyzikálnochemickom prostredí. Vždy sa spája s migráciou populácií, a to v smere buď od centra, alebo do centra pôvodnej východiskovej kultúry.

**Kultúrna revolúcia** je celospoločenský proces kvalitatívnej premeny kultúry istej spoločnosti.

**Klasifikácia kultúry** rešpektujúca historický aspekt je nasledovná:

- ***praveká*** – prvá, najdlhšia, najmenej známa, predhistorická (bez písomných dokladov) epocha vo vývoji kultúry, ktorá bola spätá s prvotnopospolnou spoločnosťou, v ktorej človek prechádzal od zberačstva potravy k lovcstvu a menil sa postupne na pastiera, poľnohospodára a remeselníka. Najstaršie nálezy pozostatkov kultúry dnešného človeka typu homo sapiens pochádzajú z doby pred 40-tisíc rokov.
- ***staroveká*** – dlhá epocha vo vývine svetovej kultúry, ktorá je pretváraním zla na dobro a ošklivého na krásne v podmienkach vzniku a rozvoja najstarších otrokárskych spoločností. Tieto civilizácie boli od seba miestne neraz také vzdialené, že sa ich kultúry vyvíjali nezávisle od seba. Teritoriálne a časovo blízke civilizácie sa naopak ovplyvňovali alebo dokonca vytvárali spoločné kultúrne oblasti, ako napr. antická kultúra.
- ***stredoveká*** – pretváranie zla na dobro, ošklivého na krásne atď. v období stredoveku, čiže zhruba v časovom intervale 5. stor. – 15. stor. Predchádza kultúre novovekej.
- ***renesančná*** – jej rozhodujúcou tendenciou je prechod od teocentrického k antropocentrickému chápaniu sveta. Jej osobitosť spočíva v tom, že sa charakterizuje ako kult. humanistická, čím sa myslí jej celkové zameranie, jej vlastný svetonázor orientovaný na problémy slobodného a všestranného rozvoja osobnosti.
- ***novoveká*** – zahŕňa novoveké umenie, novovekú filozofiu, vedu...
- ***súčasná*** – ktorú práve vytvárame

V súčasnom antropologickom myslení je kultúra obvykle definovaná prostredníctvom týchto základných charakteristík, a síce ako integrovaná, adoptívna, negenetická, naučiteľná, sprostredkovaná, symbolická a špecificky ľudská.



## 2. ŠTRUKTÚRA KULTÚRY

Nijaká kultúra nie je rovnorodým systémom a v žiadnej spoločnosti nie je jedna jednota kultúra, v ktorej by sa prioritizovali rovnaké hodnoty a normy. V každej spoločnosti fungujú rôzne skupiny a vrstvy, teda aj kultúra sa člení na súperiace či spolupracujúce kultúrne vrstvy. V súčasnej Európe môžeme, podľa E. Mistríkom (1999) upraveného Svítekova (1990, s. 78-96) členenia poznať štyri hlavné kultúrne vrstvy – dominantnú, konzervatívnu, alternatívnu a marginálnu kultúru.

### 2. 1 Dominantná kultúra

Dominantná kultúra je založená na dominantnom životnom štýle prevažne stredných sociálnych vrstiev. Najširšie vrstvy obyvateľstva, ktoré ju uznávajú ako platnú a hodnú nasledovania, ju považujú za tú časť kultúry, ktorá prenáša do budúcnosti hlavnú časť kultúrneho dedičstva minulosti. Rozoznáva tri vrstvy:

- **Štandardná kultúra**, ktorá je najviac rozšírená. Je to orientácia na ľahko konzumovateľné kultúrne produkty, napr. na tzv. stredný prúd populárnej hudby, bestsellery. Je to kultúra umiernená, jej nositelia sa snažia začleniť do spoločnosti.
- **Elitná kultúra**. Jej nositeľmi sú ľudia blízki vládnucej špičke a tvorivej inteligencii. Prejavuje sa tu snaha o vysokú kultúrnu úroveň, ktorej sprievodným znakom býva často aj vyššia materiálna úroveň. Nositelia tejto kultúry prejavujú isté vedomie výlučnosti v rámci uznaných štandardov, cieľavedome si vyberajú vysoké kultúrne hodnoty.
- **Kultúra mládeže**. Ide prevažne o deti rodičov z predošlých dvoch skupín. Preferujú sa tu hodnoty skupiny, v rámci všeobecne uznávaných štandardov dochádza k častej rebelii. Je to kultúra, v ktorej majú dôležité miesto práve masmédiá. Patrí sem film, hudba, hudobné a módne časopisy, dobrodružná literatúra, literatúra science fiction.

### 2. 2 Konzervatívna kultúra

Je to kultúra orientovaná na zachovanie tradičných hodnôt, ktoré sú pre jej nositeľov prakticky nespochybniteľné. Neprichádzajú do nej zásadne nové podnety. Ak však táto kultúra získa nové podnety, tak zo štandardnej kultúry. Nositelia konzervatívnej kultúry majú blízko k štandardnej, zostávajú relatívne uzavretou sociálnou skupinou, v dôsledku čoho aj ich kultúra je uzavretá do seba. Patrí sem:

- **Kultúra tradičnej dediny** a oblasti mimo hlavných komunikačných ťahov, oblasti vzdialené od kultúrnych a civilizačných centier. V týchto oblastiach jestvujú veľmi obmedzené možnosti kultúrnych a informačných zdrojov, komunikácia s okolím je

obmedzená. I napriek televízii, ktorá ju posúva smerom k štandardnej, stále v nej zostáva pevné povedomie nespochybniteľnosti tradičných hodnôt.

- **Kultúra etnických skupín.** Tieto skupiny môžu žiť aj vo veľkých urbanistických centrách. Odlišnosť od dominantného etnika ich vedie k tomu, aby sa vo svojej kultúre orientovali dovnútra vlastnej tradície. Len málo kultúrnych podnetov prijímajú z okolia.

Konzervatívnosť týchto dvoch kultúr sa prejavuje:

- na riedko osídlenom území, kde komunikácia medzi skupinami je ťažšia;
- chýba im systém školstva fungujúci na báze ich materinského jazyka;
- nedostatok vlastných informačných zdrojov a nedostatok príslušníkov elitnej kultúry, ktorí by aktívne a tvorivo rozvíjali tradíciu.

## 2. 3 Alternatívne kultúry

Môžeme im hovoriť aj kontrakultúry, prípadne subkultúry. **Kontrakultúra** znamená, že tieto kultúry sa často obracajú proti dominantnej. Avšak pre mnohých príslušníkov niektorých z týchto kultúr dominantná kultúra nestojí za to, aby sa ňou zaoberali. **Subkultúra** označuje, že ide o kultúry, ktoré sú v menšine oproti dominantnej. Tento termín tiež nepovažujú mnohí autori za presný, pretože naznačuje, že tieto kultúry sú len menšou súčasťou dominantnej.

Alternatívne kultúry sú v Európe v súčasnosti veľmi pestré a len ťažko je ich možno klasifikovať, pretože neustále vznikajú a zanikajú.

- **Beatnici a hippies.** Sú to kultúry, ktoré si budovali neformálne nekonformné správanie, vyradzovali sa z formálnych štruktúr ostatnej spoločnosti. Základnou hodnotou bola snaha o autenticnosť, o život podľa svojho svedomia a snaha o sebavyjadrenie, pri čom často pomáhali drogy a orientácia na ázijské kultúry. Zostali uzavreté do seba. Nositeľmi týchto kultúr boli hlavne školská a študentská mládež a intelektuáli.
- **„Rocková“ kultúra mládeže.** Tiež odmieta štandardne uznávané hodnoty, nie však tak radikálne ako predošlé alternatívy. Buduje sa okolo imidžu hudobných hviezd, vyhľadáva také hodnoty, ktoré nie sú v centre záujmu masmédií. Jej súčasťou sú aj izolované aktivity, ako graffiti. Nositeľmi je hlavne školská a študentská mládež.
- **Punk a skinheads.** Hoci tieto dve kultúry sa často stretávajú v prudkých konfliktoch, predsa sú v mnohom príbuzné. Rodia sa z radikálneho odmietania štandardnej kultúry až po pokusy o provokáciu. Pocity dezilúzie tu hrajú veľkú úlohu. Skupiny sú oveľa homogénnejšie ako pri predošlých kultúrach. Kladú veľký dôraz na skupinové označenie a symboly, ktorými môže byť všeličo, od zvláštnych znakov a módných prvkov až po hudobný štýl. Nositeľmi je mestská školská a robotnícka mládež.
- **Intelektuálska kultúra.** Táto radikálne spochybňuje štandardnú dominantnú kultúru, súčasne však smeruje k prvkom elitnej kultúry. Jej nositelia sa výrazne snažia o tvorivé rozvíjanie kultúry s



pomocou medzinárodnej spolupráce. Prejavuje sa v preberaní obsahov, celosvetovou komunikáciou príslušníkov tejto kultúry, ktorá je oveľa hlbšia a širšia ako u príslušníkov väčšiny alternatívnych kultúr. Táto kultúra využíva Internet. Jej nositeľmi sú hlavne intelektuáli a študenti, ale i príslušníci politických elít.

- **Disidenti.** Je to kultúra ľudí, ktorí boli dobrovoľne alebo nedobrovoľne vyradení z jestvujúcich formálnych inštitúcií spoločnosti. Ich kultúra vychádza z ostrej a nekompromisnej kritiky dominantnej kultúry. Snaží sa pritom o elitnosť, teda o tvorbu špičkových kultúrnych hodnôt. Disidenti si vytvárajú vlastné informačné, kultúrne a vzdelávacie štruktúry. Nositeľmi sú príslušníci všetkých sociálnych vrstiev, avšak ťažisko tvoria intelektuáli.
- **Kultúra homosexuálov.** Ide o kultúru s biologickými súvislosťami, avšak vytrvalé odmietanie homosexuálov dominantnou kultúrou viedlo k tomu, že si homosexuáli vytvorili mnoho prvkov zvláštnej alternatívnej kultúry. Charakterizujú ich tajné kódy v komunikácii, štýl obliekania, zvláštne kluby, literatúra venujúca sa tejto problematike, sexuálna osveta. Nositeľmi sú príslušníci všetkých vekových a sociálnych vrstiev.
- **Kultúra náboženských siekt.** Sú to veľké skupiny ľudí, ktorí vyznievajú ako alternatívy len v kontraste s prevládajúcim kresťanstvom v Európe.

## 2. 4 Marginálne kultúry

Sú to kultúry, ktoré sa nielenže obracajú proti dominantnej, ale navyše ich príslušníci žijú spravidla na okraji spoločnosti a mnohokrát aj na hranici zákonnosti, či až za ňou. Patrí sem:

- **Narkomani.** Pre mnohé z alternatívnych kultúr sú drogy ako stimulátory pre rozšírenie vedomia, pre túto skupinu majú drogy iný význam – existenčný. Príslušníci tejto skupiny majú vypracovaný rituál pre vzájomnú komunikáciu, špeciálne techniky pre získavanie drog, často paralelné informačné kanály popri legálnych.
- **Kriminálne podsvetie.** Buduje si veľmi pevnú vnútornú štruktúru, paralelné informačné kanály, vlastné inštitúcie a spôsoby komunikácie.



### 3. HODNOTENIE ROZMANITOSTI KULTÚR

Pri hodnotení rozmanitosti kultúr sa uplatňujú dve základné stanoviská:

- etnocentrizmus
- kultúrny relativizmus

**Etnocentrizmus** má tendenciu posudzovať odlišné kultúry, ich zvyky, tradície a hodnoty z perspektívy vlastnej kultúry. Nositelia všetkých kultúr sú presvedčení, že jedine normy, obyčaje a pravidlá ich kultúry sú správne, platné a pravdivé. Takáto perspektíva je však k nositeľom odlišných kultúr výrazne netolerantná, nakoľko iné kultúry sú posudzované podľa kritérií, ktoré im nie sú vlastné, a preto im väčšinou nevyhovujú. Navyše je takýto pohľad na iné kultúry hodnotovo zaťažený, takže ostatné kultúry nie sú chápané iba ako iné, ale ihneď ako horšie než je ich vlastná kultúra. Táto tendencia je vlastná všetkým kultúram, je to kultúrny univerzalizmus.

Spoločenské vedy stavajú proti etnocentrizmu kultúrny relativizmus, ten je však bohužiaľ iba presadzovanou tendenciou, nie však princípom, ktorý by bol spoločnostiam vlastný. **Etnocentrizmus** má rôzne stupne alebo varianty – od **umierneného** (pôsobenie kresťanských misionárov) až po **agresívny** etnocentrizmus (pôsobenie európskych dobyvateľov v Amerike).

Etnocentrizmus je síce mechanizmom, ktorý podporuje integritu skupiny, respektíve kultúry, podporuje identifikáciu jedinca s hodnotami a normami skupiny, ktorej je členom, a zjednodušuje proces enkulturácie (osvojovania si štandardov, hodnôt a tradícií vlastnej kultúry), zároveň však výrazne komplikuje kontakt s nositeľmi iných kultúr, voči ktorým je netolerantný a v mnohých ohľadoch až agresívny (etnocentrizmus je v tomto zmysle základnou zložkou všetkých foriem nacionalizmu a fašizmu).

**Kultúrny relativizmus** vychádza z predpokladu, že všetky kultúry sú jedinečné a neopakovateľné, a preto ich môžeme pochopiť, poznať a hodnotiť iba na základe ich vlastných hodnôt, ideí, noriem a tradícií. Je isté, že mnoho kultúrnych prvkov, ktoré sú v súlade s hodnotami a obyčajmi kultúr, ktorých súčasťou je napríklad kanibalizmus, nevyhovuje normám a zvykom iných kultúr (napríklad našej, európskej...). *Opačnou pozíciou* – teda posudzovanie odlišných kultúr meradlami kultúry vlastnej – označujeme ako etnocentrizmus. Okrem etnocentrizmu sa kultúrny relativizmus vymedzuje aj voči **evolucionizmu**, ktorý je založený na predstave, že dejiny ľudstva sú unilineárne (teda predstave, že dejiny ľudstva celého sveta sú v zásade jedny, majú všade na svete zhodné vývojové štádiá, a tak sú kultúry odlišné od kultúry euroamerickej iba nedovyvinutými štádiami vývoja smerujúcimi tým istým smerom, iba akosi oneskorenými). Voči tomuto poňatiu stavia kultúrny relativizmus pluralistickú koncepciu dejín, ktorej chrbticou je myšlienka, že sa jednotlivé kultúry môžu vyvíjať ľubovoľným smerom a kryštalizovať tak do podôb vzájomne neporovnateľných (zatiaľ čo evolucionizmus umožňoval pomenovanie všetkých kultúr meradlami kultúry euroamerickej, lebo práve ona bola považovaná za najvyššie vývojové štádium všeobecnej kultúry ľudstva, ku ktorému všetky ostatné kultúry smerujú).



## 4. MULTIKULTÚRNOSŤ

Tému o multikultúrnosti budeme rozvíjať tak po stránke teoretickej, ako aj praktickej – cez tvorivé hry, aktivity, ktoré bude učiteľ uskutočňovať so svojimi študentmi a aktívne zažívať aj na vzdelávaní. Obsahovo sa budeme venovať kľúčovým pojmom ako sú monokultúrnosť, rôznorodosť kultúr, diverzifikácia kultúr, vzájomné ovplyvňovanie kultúr, prieniky kultúr, kultúrny konflikt, kultúra ako priesečník vplyvov, globalizácia a prieniky prienikov, transkultúrnosť.

### 4.1 Vymedzenie pojmu „multikultúrnosť“

Multikulturalizmus je v poslednom období na Slovensku často používaným termínom, pretože Slovensko je multikultúrna krajina, a to najmä v súvislosti s faktom, že na jej území žije viacero národnostných menšín. Presnejšie je v tejto súvislosti hovoriť o multietnickosti, pretože multikultúrnosť Slovenska spočíva v existencii množstva lokálnych kultúrnych okruhov.

Je nevyhnutné vytvárať na Slovensku multikultúrnú spoločnosť? K. Bezáková (2002) hovorí hneď o troch dôvodoch.

- z hľadiska historického možno konštatovať, že na Slovensku existuje určitá tradičná multikultúrnosť, ktorá spočíva najmä v tom, že slovenská kultúra bola formovaná na základe ovplyvňovania inými kultúrami a tento proces stále prebieha;
- zo súčasného, ako aj historického hľadiska je nepopierateľným faktom, že na území Slovenska žila spoločnosť ľudí rôzneho etnického pôvodu, sociálneho postavenia, náboženstva alebo jazyka, ktoré sa prelínali a vzájomne ovplyvňovali;
- z hľadiska integračného smerovania Slovenska je potrebné si uvedomiť, že etnická diverzita sa v ešte širšom rozsahu stane každodennou súčasťou života, a každý jednotlivec patriaci i k nejakej etnickej alebo národnostnej menšine alebo väčšine, bude jej súčasťou.

**Multikulturalizmus** je pojem, ktorý sa všeobecne dotýka aspoň jednej z nasledujúcich problematik: problematiky rasy, socio-ekonomickej triedy, rodovej príslušnosti, jazyka, kultúry sexuálnej preferencie či telesnej alebo duševnej handicapovanosti. Termín sa používa v rôznych významových odtieňoch a môže označovať odlišné skutočnosti:

**1. stav** – multikulturalizmus predstavuje koexistenciu rôznych sociokultúrnych skupín so špecifickými systémami inštitúcií, tradícií, významov, postojov a hodnôt. Medzi týmito skupinami nemusí povinne dochádzať k interakcii či spolupráci.

**2. proces** – multikulturalizmus ako dynamická výmena kultúrnych bohatstiev, vzájomné ovplyvňovanie rôznorodých kultúrnych systémov, prípadne aj vznik systémov kvalitatívne nových (tzv. melting pot).

**3. vedecká teória** – multikulturalizmus je transdisciplinárna vedecká teória, ktorá sa zaoberá rôznymi aspektmi sociokultúrnej diverzity. V centre záujmu stojí pluralita svetov, sociokultúrnych

vzorcov, komunikačných kódov a výskumu možnosti prechodu a zmeny medzi relatívne uzavretými kultúrnymi systémami (pozri kultúrny relativizmus). Teória multikulturalizmu kombinuje antropologické, filozofické, sociologické, psychologické, politologické, ekonomické a ďalšie prístupy.

**4. spoločenský cieľ** – multikulturalizmus znamená tiež úsilie o vytvorenie pluralitnej spoločnosti zahrňujúce množstvo odlišných sociokultúrnych skupín. Spolunažovanie je založené na princípoch tolerancie, rešpektu, dialógu a konštruktívnej spolupráce. Dôležitou zložkou a nástrojom multikulturalizmu je interkultúrna výchova a vzdelávanie.

Na tomto mieste sa nám zdá byť potrebné rozlíšiť pojmy „multikultúrny“ a „interkultúrny“. Multikultúrny znamená, že menšiny sú skôr pasívne tolerované ako cenené a rovnoprávne akceptované. Naproti tomu interkultúrny predstavuje aktívne podporované vzájomné vzťahy medzi majoritnou spoločnosťou a menšinami, rešpektuje sa odlišnosť, vzájomná tolerancia, rovnosť príležitostí, odbúravajú sa negatívne predsudky a stereotypy.

Vstupnou bránou k multikultúrnosti na Slovensku je poznanie slovenského jazyka, a to nielen príslušníkmi slovenského národa, ale všetkých národností a etník žijúcich na Slovensku (slovenský jazyk na školách národností je skôr druhý jazyk, po materinskom jazyku, čo je logické, jazyk matky je všade vo svete prvým jazykom... avšak nemusí byť vždy tým prvovolyeným – štátnym jazykom...)

Multikultúrnosť v Európe nemožno chápať ako vytvorenie jednej európskej kultúry, ani ako výsledok zmiešania všetkých európskych kultúr, ale skôr v poznávaní osobitostí a jedinečnosti každej národnej kultúry a takto ponímaná multikultúrnosť je východiskom koncepcie multikultúrnej výchovy.

*Umenie* otvára pre multikultúrnú výchovu najväčší priestor, reprezentujú ho najmä naša a svetová literatúra, hudobná výchova, výtvarná výchova, estetická výchova; umenie, tým, že sprostredkúva človeku hodnoty v integrovanej podobe umeleckými prostriedkami, nenásilne, priam spontánne nabáda žiaka (ale aj dospelého) stotožniť sa s týmito hodnotami.

Osobitne treba klásť dôraz na vyhľadávanie a prežívanie etických a estetických hodnôt. Vymedzené ciele a obsah multikultúrnej výchovy vyžadujú stratégiu využívania zameranú na rozvoj kritického a hodnotiaceho myslenia a prežívania žiakov ako základu ich vlastných názorov, postojov, hodnôt a presvedčení. Rozvoj kritického a hodnotiaceho myslenia a prežívania žiakov predpokladá ich aktivitu vo vyučovacom procese aj mimo neho.

Vo vyučovacom procese treba cieľavedome vytvárať žiakom priestor pre námietky a vlastné názory, tolerantnú konfrontáciu rozličných názorov, prezentáciu vlastnej mravnej a občianskej skúsenosti vo vyučovacom procese a podobne. Iba takouto mobilizáciou poznatkov, citov, skúseností, názorov a postojov žiakov, ktoré sú už obsahom ich vedomia, môžeme pozitívne ovplyvňovať ich hodnotovú orientáciu, ich postoj k životu – svetonázor. Svetonázor človeka (ako jeho životný postoj) bol, je a vždy bude zásadne ovplyvňovať jeho životné ciele, ideály, názory, postoje, hodnoty a presvedčenie a, naopak, svetonázor človeka možno zásadnejšie ovplyvniť iba ich prostredníctvom.

Neodmysliteľnou súčasťou novej stratégie vyučovania je predovšetkým bezprostredný ľudský kontakt medzi učiteľmi a žiakmi. Multikultúrnosť vyžaduje od učiteľa príslušné kompetencie, ktoré sú nevyhnutné na účinné a zmysluplné realizovanie multikultúrnej výchovy.

**Multikultúrny učiteľ** má mať minimálne kompetencie v tom, že:

- je schopný kriticky vnímať a vyhodnocovať kultúrne hodnoty, informácie, zvyklosti a chápe medzikultúrnu komunikáciu
- vie sprostredkovať túto svoju reflexiu žiakom
- vie a dokáže podporovať medzikultúrne porozumenie u svojich žiakov
- je schopný a vie u detí rozvíjať schopnosti pre chápanie a interpretáciu znakov, prejavov a významov iných kultúr v kultúrnych artefaktoch a v komunikácii druhých ľudí
- je schopný sprostredkovať kontakty rôznych kultúr v triede

Konkretizácia, operacionalizácia cieľov výchovy zameraná na hodnoty, osobnostné vlastnosti sa musí stať základom pri tvorbe obsahu vzdelania a výchovy i pre jednotlivé učebné predmety a mimovyučovacie aktivity žiakov. Za ľudskou a nacionálnou neznášanlivosťou jednotlivca treba vidieť jeho vlastnú osobnú a kultúrnu nevyrovnanosť.

Poznatky multikultúrneho charakteru, príslušné názory, postoje, presvedčenie a hodnoty žiakov bez súbežného úsilia o pozitívnu zmenu medziľudských vzťahov v duchu všeludských mravných hodnôt a ľudských a občianskych práv nemôžu zabezpečiť mravné a občianske sebautváranie jednotlivca v tejto oblasti. Avšak aj tie najušľachtilejšie predsavzatia a pohnútky jednotlivca, ak nie sú sprevádzané konkrétnymi činmi, nemajú nijakú hodnotu a význam. Kritériom mravnej a občianskej hodnoty človeka je teda čin, konanie, len činy ukazujú skutočnú mravnú a občiansku tvár osobnosti.

**Základným cieľom multikultúrnej výchovy** je integrácia jednotlivca do širšieho multikultúrneho prostredia pri zachovaní jeho osobnej a kultúrnej identity; ako kritérium tejto integrácie sme určili rešpektovanie všeludských mravných hodnôt a základných ľudských a občianskych práv, ktoré predstavujú stáročnú skúsenosť ľudstva, sú univerzálneho charakteru; z nich vychádzajúce výchovné ciele sú aj pre súčasnosť základnou platformou pre ľudské a občianske spolužitie, to je východisko humanisticky orientovanej multikultúrnej výchovy na našich školách a školských zariadeniach. Súčasnú pedagogickú teóriu i školskú prax treba naďalej budovať na humanisticky orientovanej filozofii (rozličného zamerania). Výchova a vzdelávanie majú rešpektovať dôstojnosť jednotlivca a ďalej ju rozvíjať; človek s vedomím vlastnej dôstojnosti rešpektuje aj dôstojnosť iných, je zárukou humanizácie medziľudských vzťahov v najširšom zmysle slova, je súčasne zárukou demokratických pomerov vo vlastnom štáte. Konceptia multikultúrnej výchovy vychádza z celkovej koncepcie výchovy, ktorá má z rozumovej a citovej stránky orientovať mládež v smere mravnej a občianskej angažovanosti na odstránenie všetkých prekážok v medziľudských vzťahoch i v celej spoločnosti, ktoré brzdia mravný a občiansky rozvoj jednotlivca.

Multikultúrna výchova v iných krajinách (najmä vo vyspelých krajinách Západu) má v každej krajine vlastné špecifické osobitosti s trendom zachovať **kultúrnu identitu národností a etník**. Neodlučiteľnou stránkou tohoto procesu je integrácia a identifikácia týchto národností a etník s krajinou v ktorej žijú a z tejto skutočnosti vychádza aj ich školská a kultúrna politika.

## 4.2 Vymedzenie pojmu „identita“

Pojem identity je používaný v dvoch základných významoch: ako identita osobná alebo skupinová.

a) Osobná identita zahrňuje tak sebachápanie, ako aj spôsob, ktorým sme chápaní druhými. Identita jedinca sa utvára v priebehu jeho života na základe kategórií veku, spoločenského postavenia. Počas jeho života je identita jedinca utváraná na základe rozmanitých spoločenských rolí, ktoré vyplývajú zo situácií, v ktorých sa daný jedinec nachádza (študentka, kamarátka, spolucestujúci, učiteľka, manželka, matka ...). Identita jedinca je súborom všetkých jeho rolí a je tiež určovaná jeho príslušnosťou ku rôznym skupinám.

b) Identita je kľúčom k deleniu jedincov do skupín. V spoločnosti dochádza k spontánnemu utváraniu (konštruovaniu) skupín. Členmi vlastnej skupiny poznávame na základe určitého spoločného rysu (napríklad jazyk, životný štýl, oblečenie, účesy) v opozícii ku členom odlišných skupín. Identita pripísaná druhými – na základe určitých znakov či kritérií členstva – môže byť v rozpore s identitou pociťovanou. Sociálne skupiny vznikajú na rôznych princípoch (generačnom, profesijnom, náboženskom, miestnom, politickom, etnickom, rasovom a podobne). Jedinec je vždy príslušníkom niekoľko takýchto skupín. Jeho skupinová identita je plurálna. V rôznych situáciách získava príslušnosť jedinca ku skupine rôzny stupeň dôležitosti. Členstvo v skupine predstavuje celý komplex vzťahov k ostatným skupinám a ich členom. Špecifickým znakom skupinovej identity je identita etnická (národná).

### 4.2.1 Kultúrna identita

Čo je to kultúrna identita? Často sa tento termín spája s vlastenectvom, s národnou hrdosťou, s pocitom príslušnosti k určitej sociálnej skupine, so spoluprácou v rámci skupiny. Súčasne sa spája aj so separáciou, uzatvorením skupiny do seba, s nepriateľským postojom voči druhým spoločenstvám. Obsahom pojmu kultúrna identita býva jazyk, územie určitého štátu, národný charakter, národná ideológia, historické skúsenosti, určité vzorce správania a úzko súvisí s ostatnými identifikačnými znakmi skupiny.

V nasledovnom uvedieme najdôležitejšie funkcie kultúrnej identity podľa E. Mistríka (1999).

a) **Komunikačná funkcia smerom von**. Kultúrna identita pomáha v komunikácii medzi kultúrami. Vedomie vlastnej kultúrnej identity preto môže komunikáciu s druhou kultúrou uľahčiť. Ak rozumieme svojej vlastnej kultúre, ak ju poznáme a vieme, o čo sa v komunikácii môžeme opierať, vtedy môžeme komunikovať efektívne.

b) **Komunikačná funkcia smerom dovnútra**. To isté platí aj pre komunikáciu vnútri určitej kultúry. Ak si je spoločnosť vedomá vlastnej kultúrnej identity, uľahčuje to komunikáciu jej členov. Členovia takejto skupiny totiž vyznávajú analogické hodnoty, opierajú sa o rovnakú kultúrnu tradíciu a riadia sa príbuznými normami. Vedia, že sa opierajú o spoločný kultúrny základ.



c) **Funkcia transferu.** S komunikáciou smerom dovnútra sociálnej skupiny súvisí aj transfer určitej kultúry ďalším generáciám. Každá spoločnosť potrebuje odovzdať svoju kultúru, lebo len tak je schopné prežiť ako spoločenstvo a nerozpadnúť sa na izolovaných jedincov, ktorí by boli asimilovaní inou kultúrou. Ak si skupina uvedomuje svoju kultúrnu identitu – t.j. vie, aké hodnoty, normy či ideály akú tradíciu považuje za svoje vlastné – vtedy presne vie, čo má odovzdať a buduje na to aj špeciálne inštitúcie.

## 4. 2. 2 Etnikum a etnicita

Skôr ako táto podkapitola bude pojednávať o etnickej identite je potrebné pochopiť prepojenie etnika a etnickej identity.

**Etnikum alebo etnická skupina** sa používa pri členení ľudstva na skupiny pomocou kultúrne vyjadrených totožností a odlišností ich členov. Od 70. rokov dvadsiateho storočia nahradili termín „kmeň“ nové termíny etnikum / etnická skupina. **Etnicitu** možno určovať podľa objektívnych komponentov (jazyk, rasa, kultúra, sociálna štruktúra) a komponentov subjektívnych (etnická identita). Pri štúdiu etnicity sa môžeme zamerať buď na kultúrny obsah etnickej skupiny, alebo na vzájomné vzťahy medzi etnikami. Spôsob, akým sa etnikum odlišuje, závisí skôr na konkrétnom kontexte ako na všeobecnej definícii. Etnikum teda nie je jednotkou reálnou, ale jednotkou pomyselnou a konštruovanou. Na základe tzv. etnicity sa členovia skupiny buď sami vedome odlišujú od členov iných etnických skupín, alebo sú identifikovaní ako odlišní. Dôležitým prvkom je symbolicky vyjadrená spolupatričnosť a odlišnosť („my – oni“). Etnikum používa určitý názov, meno a je určitým názvom, menom aj označované (napríklad Inuiti sú nazývaní Eskimákmi a podobne). Odlišnosť skupín je v ich vzájomnom kontakte utváraná, udržiavaná a komunikovaná. Etnikum si zachováva svoju kontinuitu aj cez významné zmeny jednotlivých kultúrnych prvkov ako je jazyk, spôsoby obživy a podobne. Historicky dochádza k procesu vydeľovania etnických skupín (etnogenézou), alebo naopak k ich asimilácii v dôsledku vzájomných trvalých kultúrnych kontaktov odlišných etnických skupín. V modernej spoločnosti vyvoláva tieto procesy predovšetkým industrializácia, urbanizácia a migrácia. Národ je pojem pre iný, avšak príbuzný druh kolektívnej identity, pretože aj príslušníci národa sú nositeľmi určitej etnicity. Národný štát je do značnej miery mocenským monopolom dominantnej skupiny definovanej ako národ. Problémom sa potom stáva vzťah medzi etnickými skupinami a štátom, ktorý môže byť symbolický, ale aj konfliktný. Členovia etnických skupín môžu byť na základe etnickej príslušnosti vylučovaní z okolitej spoločnosti. Sú tak nedobrovoľne obmedzovaní a znevýhodnení v deľbe práce, prístupu ku vzdelaniu, moci a bohatstvu oproti dominantnému etniku / národu - majoritnej spoločnosti.

Treba si uvedomiť, že **eticita patrí do skupiny identít s tzv. pripísanými komponentmi, t. j. získavame ich od svojich rodičov narodením.** Napriek tomu, že na svojej etnickej príslušnosti nemáme žiadnu zásluhu (rovnako sme sa mohli narodiť ako Angličania, Španieli, Američania, Číňania či Rómovia), etnická – rovnako ako náboženská – príslušnosť spôsobila v posledných dvoch storočiach množstvo nenávisti, vojen, genocídy – nezmyselného utrpenia miliónov ľudí.

Súčasťou podnecovania, budovania, udržovania a rozvíjania etnickej identity je vytváranie pozitívneho obrazu seba vo vnútri skupiny a jeho deklarovanie navonok. Základom etnocentizmu je predstava, že existujú výrazné kvalitatívne rozdiely v jednotlivých etnických spoločenstvách, pričom vlastná kultúra, mentalita, etické a spoločenské normy sú lepšie, hodné nasledovania. Dôležitú úlohu tu zohrávajú etnické stereotypy, t. j. ustálené predstavy o vlastnom etniku a o „tých druhých“, ktoré si osvojujeme v detstve od svojich rodičov a v škole, neskôr si ich utvárame sami, väčšinou na základe zovšeobecnenia vlastnej negatívnej skúsenosti. Zatiaľ čo seba hodnotíme pozitívne („Slováci sú pracovití, pohostinní...“) druhých vidíme kriticky či priamo negatívne (napríklad „čo Róm to zlodej“, Arabi sú leniví, Taliani hluční a horkokrvní, Škóti sú lakomí, Židia tiež, Angličania nemajú zmysel pre humor...). Väčšinou si neuvedomujeme, že stereotypy, ktoré my uplatňujeme vo vzťahu k „iným“, platia i obrátene – smerom k nám, a pritom sa vôbec nemusí výrazne líšiť. (Na jednom seminári v roku 1996 o medzietnickej komunikácii boli dve skupiny mladých ľudí vo veku 20-30 rokov poverení rovnakou úlohou: skupiny Rómov a Nerómov mali napísať charakteristiku svojho etnika a toho druhého. Výsledok všetkých prítomných prekvapil – keby si totiž papiere s napísanými charakteristikami vzájomne vymenili, nič by sa nestalo: obe skupiny svoje etnikum charakterizovali ako srdečnejšie, úprimnejšie, pohostinnejšie, s pozitívnym vzťahom k deťom..., pričom u „druhého“ etnika nachádzali vlastnosti ako neúprimnosť, uzavretosť, nespoľahlivosť, lakomosť). Z uvedeného príkladu je potrebné zdôrazniť, že etnicita má emocionálny charakter a že teda všeobecná charakteristika akéhokoľvek etnického spoločenstva objektívne neexistuje.

Pôsobenie na utváranie etnickej identity u slovenského národa môžeme pozorovať už niekoľko storočí, keď boli vytvárané „národné“ mýty a legendy alebo panteóny národných hrdinov (Svätopluk, Cyril a Metod, Juraj Jánošík, Ľudovít Štúr, Alexander Dubček, Vladimír Mečiar, Jozef Golonka a podobne). U príslušníkov národa, ktorí si niekedy vôbec neuvedomovali, či ide alebo neide o umelé výtvory (často v rozpore s historickou realitou), ktoré sú im cielene implantované, mali pomáhať prekonávať frustráciu vo vzťahu k Nemcom, Čechom, Maďarom či Rusom a vzbudzovať pocit etnickej originalnosti a výlučnosti. Okrem uvedených mýtov a hrdinov sa hľadali ďalšie „národné symboly“ - jedlo, hudobný nástroj, odev, hora, zviera, strom alebo kvet a podobne (tu sa potom môžu stať „etnickými atribútmi“ i reálie, ktoré dané etnikum v minulosti prevzalo od iného etnika, čo však časom upadlo do zabudnutia).

Podobný proces dnes môžeme pozorovať u príslušníkov rómskeho etnika – marginálne (okrajové) spoločenské postavenie, v minulosti zaznávaná a diskriminovaná etnická menšina v nich navodzovalo pocit menejcennosti a spoločenskej nepotrebnosti (v tomto pocite ich utvrdzoval aj existujúci školský systém, ktorý rómske etnikum celkom ignoroval), čo vyústilo do negatívneho sebahodnotenia a následnej spoločenskej apatie. Niektorí jednotlivci (hlavne z radov hudobníkov) sa snažili preniknúť do majoritnej spoločnosti aj za cenu vzdania sa vlastnej identity (asimiláciou), často sa stretávali – a naďalej zväčša stretávajú – s odmietnutím. U iných príslušníkov tohto etnika sa táto situácia prejavila v akomsi obrannom postoji, ktorý sa prejavuje nedôverou k Nerómom, podozrievavosťou, niekedy až emotívnymi odmietavými reakciami, pri školopovinných deťoch napríklad vyrušovaním, nepripravovaním sa na vyučovanie, niekedy až priamo aroganciou.

V súčasnosti je dôležité podporiť proces pozitívneho etnického sebauvedomenia (napríklad poznávaním vlastných dejín, kultúry, zoznamovaním s významnými osobnosťami z ich radov), ktorý im pomôže prekonať handicap menejcennosti a urýchliť motiváciu pre plnoprávne začlenenie do spoločnosti.

Iným „riešením“ môže byť aj dvojité etnické identity (duálna etnicita) – stretávame sa s ňou pri jedincoch zo zmiešaných manželstiev (každý z rodičov patrí k inému etniku), alebo pri príslušníkoch etnickej minority, ktorá žije dlhšiu dobu (niekoľko generácií) v inoetnickom majoritnom prostredí (u nás sa to týka hlavne Židov, Čechov, Maďarov, Rómov, ale aj Nemcov, Poliakov, Ukrajincov - Rusínov, Bulharov...).

V podobnej situácii sa nachádzajú Slováci vysídlení do Ameriky, Kanady, ... neskôr sa z nich stávajú „americkí Slováci“ a z ich potomkov „Američania slovenského pôvodu...“ Nemožno uspokojivo odpovedať na otázku, či táto dvojité etnicita je javom dočasným, existujúcim do chvíle, keď jedna identita preváži nad inou. Zdá sa, že táto „dočasnosť“ môže pretrvávajúť desaťročia, možno i celý život jedinca. Pokiaľ etnická identifikácia pomáha jedincovi alebo príslušníkom etnickej skupiny prekonať pocit menejcennosti, možno ju hodnotiť pozitívne. Pokiaľ však etnické vedomie prerastá z roviny etnocentrizmu do ďalších polôh, akými sú etnická dištancia, nacionalizmus, šovinizmus, xenofóbia, či do latentného alebo až otvoreného rasizmu, pri ktorých vždy v inej intenzite dochádza k povyšovaniu sa nad inými etnickými skupinami, k ich odmietaniu až k otvorenému nepriateľstvu, ide o spoločensky nebezpečné etnické prejavy. Bohužiaľ, hranicu medzi pozitívnym etnickým vedomím, ktoré vytvára podmienky pre tolerantné medzietnické spolunažívanie, a stavom, keď jedna skupina odmieta spolunažívanie s inou nie je možné vždy presne a včas určiť.

V prípade, že majoritná populácia bude posudzovať svoje dominantné postavenie v spoločnosti a bude odmietať „inakosť“ (nielen etnickú!), bude sa zvyšovať spoločenské napätie, ktoré môže v budúcnosti smerovať k medziskupinovej (hlavne medzietnickej) konfrontácii. Naopak, politika štátu orientovaná na rozvoj občianskej spoločnosti, akceptujúca existenciu minoritných skupín a ich „právo na život“, s dôrazom na výchovu k tolerancii, môže postupne eliminovať bariéry vzájomných stereotypov a vytvárať tak predpoklady k bezkonfliktnému spolunažívaniu v multikultúrnej spoločnosti

Takže **eticita** resp. etnická identita je daná členstvom jedinca v kultúrne vymedzenej skupine. Etnická identita je v niektorých prípadoch konfliktne chápaná ako jediné vymedzenie (tu hovoríme o identite binárnej: **my** verzus **oni**, napríklad národ verzus etnikum). Členovia etnických skupín sú na základe tejto príslušnosti vylučovaní z ostatných skupín.

#### 4.3 Mnohovrstvenosť identity

Seba a iných definujeme v kontexte mnohonásobných prelínajúcich sa skupinových identít. Tá-ktorá rovina identity vystupuje do popredia v konkrétnej situácii – v konfrontácii s inou skupinou (či jej členmi). Napríklad, ak sa obyvateľ Petržalky stretáva iba s jej obyvateľmi nie je to preňho zaujímavé, svoju identitu si uvedomí až vtedy, ak sa bude stretávať aj s ostatnými obyvateľmi

Bratislavy, napríklad z mestskej časti starého mesta, a podobne. Alebo na dovolenke v Španielsku sa budem identifikovať ako Slovak, v Amerike ako Európan... V iných situáciách sa môžem identifikovať ako otec, matka, učiteľ, záhradkár, Zvolenčan, Prešovčan, Detvan či Bystričan, prípadne milovník letných či zimných športov, sympatizant (člen) tej-ktorej politickej strany, a podobne.

Sociálni psychológovia uvádzajú tri kategórie možného začlenenia jednotlivca do skupiny, pričom rozlišujú komponenty:

1. **pripísané** – jedinec ich získa narodením – patrí sem pohlavie, farba pleti, antropologické znaky, telesná vada alebo odlišnosť (napríklad odstávajúce uši), ľavorukosť, sexuálna orientácia, vek (generácia vrstovníkov), ďalej spoločenská vrstva, religiozita a etnicita – označujeme ich ako komponenty „nedobrovoľné“
2. **nadobudnuté** - jedinec musí vynaložiť isté úsilie, podať výkon – patrí sem dosiahnuté vzdelanie, získaná profesia, spoločenské zaradenie, ale aj napríklad rodičovstvo (aby sa stal otcom alebo matkou, musím mať dieťa)
3. **zvolené** – jedinec si slobodne vyberá z možných alternatív, ale aj tu môžu byť isté obmedzenia
  - a) **voľný výber** – napríklad politická strana (aktívny člen, alebo sympatizant),  
aktívny alebo pasívny šport (skupina fanúšikov istého športového klubu),  
záujmové združenie (hobby)
  - b) **nútený výber** – v oblasti religiozity alebo profesie jedinec väčšinou akceptuje orientáciu, zameranie či želanie svojich rodičov

## 5. AKTIVITY

### 5.1 Kultúra a čo s ňou súvisí

#### Ciele

Študenti budú vedieť

- vymenovať a na príkladoch vysvetliť päť základných charakteristík kultúry
- dokázať definovať pojem kultúry v antropologickom zmysle slova
- stanoviť a popísať päť vzťahov medzi jednotlivými prvkami kultúry
- chápať kultúru ako integrovaný systém

#### Veľkosť skupiny

ľubovoľná

#### Čas

90-120 minút (Aktivita môže byť rozdelená aj do viac vyučovacích blokov podľa uváženia učiteľa)

#### Pomôcky

Veľké papiere, fixky, prázdne kartičky (približne 20 pre každú skupinu), lepidlo, kartičky odlišnej farby s nadpisom „prírodné prostredie“ (1 pre každú skupinu)

#### Popis / postup

1. Rozdeľte študentov po 5 do každej zo skupín. Každá skupina dostane sadu približne 20 prázdnych kartičiek

Zadajte študentom túto otázku:

*Čo všetko podľa vás patrí do kultúry? Ktoré zložky tvoria kultúru?*

Zapisujte všetky návrhy na tabuľu, jednotlivé skupiny zároveň zapíšu každý navrhnutý výraz na jednu kartičku. Akceptuje sa všetko, čo akýmkoľvek spôsobom súvisí s človekom a jeho jednaním alebo činnosťou – napríklad: rodina (usporiadanie príbuzenských vzťahov), výchova, spôsob obliekania, poňatie krásy, jazyk, formy komunikácie, ekonomika (zmena, výroba, distribúcia majetku...), politika, hudba, literatúra, umenie, formy dvorenia a nahovárania, zákony, normy, poňatie spravodlivosti, rozdelenie prestíže (spoločenské postavenie v závislosti na veku, pohlaví, spoločenskej vrstve, zamestnaní, a podobne), poňatie pravdy, poňatie sveta a vesmíru (kozmológie), náboženstvo, poňatie JA, hodnoty (rebríček hodnôt) a podobne. Pokiaľ študenti nebudú schopní vytvoriť dostatočne obsiahly súbor kultúrnych prvkov, nabáda ich otázkami na ďalšie zložky, prípadne potom doposiaľ nemenované zložky prezradte a žiadajte od študentov vysvetlenie prečo daný prvok patrí do kultúry.

2. Rozdeľte do každej skupiny jednu kartičku odlišnej farby s nadpisom „prírodné podmienky“.

Každá skupina dostane jeden veľký papier. Zadajte študentom túto úlohu:

Kultúra pravda nie neusporiadanou množinou všetkých týchto zložiek, ale integrovaným (usporiadaným) systémom, v ktorom má každá zložka svoje miesto. Usporiadajte a nalepte preto kartičky na veľký papier tak, aby bolo jasné, ktoré zložky kultúry sa navzájom podmieňujú, nejako

spolu súvisia, majú k sebe nejaký vzťah. Jednotlivé vzťahy vyznačte graficky a popíšte. (Napríklad: oblečenie – postavenie v spoločnosti [štatút] – bohatstvo [ekonomika])

Začleňte do systému aj kartičku „prírodné podmienky“. Ovplyvňujú nejaké prírodné podmienky kultúru? Ako? Ktoré kultúrne prvky majú súvislosť s prírodnými podmienkami?

3. Vyzvite jednotlivé skupiny nech prezentujú svoje plagáty. Pri každej prezentácii vyčleňte niekoľko minút na vyjadrenie ostatných, na prípadné otázky a diskusiu.

4. Zadaťte túto otázku do diskusie:

*Akým spôsobom sa celý tento systém odovzdáva z generácie na generáciu?*

Výsledkom diskusie by mal byť záver, že kultúra je negenetická, odovzdáva sa v procese učenia, že neexistujú vrodene dispozície byť príslušníkom špecifickej kultúry. V praxi sa často stáva, že tento fakt vyvoláva negatívne a emocionálne silné reakcie. V prípade ťažkostí pri tomto bode odporúčame nasledujúcu argumentáciu:

*Predstavte si, že sa narodíte slovensky hovoriacim rodičom, ale už skoro po narodení ste daný do starostlivosti anglickým pestúnom. Celý nasledujúci život budete vychovávaní v prostredí anglickej kultúry. Budete mať v dospelosti nejaké vlastnosti špecifické pre slovenskú kultúru? Aké? Bude vám bližšia anglická kultúra, alebo slovenská pri návšteve Slovenska?*

Pre ilustráciu je vhodné uviesť aj prípady tzv. vlčích detí.

5. Napíšte na tabuľu pod seba týchto päť výrazov:

- integrovaný systém
- adoptívny
- negenetická
- dôverná
- špecificky ľudská

Zadaťte túto úlohu:

Súčasná sociálna a kultúrna antropológia charakterizuje kultúru ako systém, ktorý má tu uvedené vlastnosti. Opíšte si do zošita tieto výrazy a pokúste sa ku každému z nich napísať, čo z dnešnej lekcie sa týkalo, odkazovalo k danej charakteristike kultúry.

6. Zadaťte túto úlohu:

*V dvojiciach porovnajte svoje postrehy, prípadne doplňte do svojho zošita podnetné návrhy partnera.*

7. Diskusia nad jednotlivými výrazmi: Môže prebiehať buď spoločne, alebo v menších skupinách, ktorých zloženie by nemalo byť totožné s pôvodnými skupinami. V tom prípade potom pri spoločnej diskusii bude výsledky práce prezentovať hovorca za každú skupinu.

Zapíšte na tabuľu niektoré z návrhov ku každému výrazu.

### **Hodnotenie / reflexia**

Reflexia spočíva v zhrnutí všetkých obsahov pojmu kultúra, ktoré študenti počas aktivity vytvárali.

- Čo je kultúra?
- Ktoré informácie boli pre vás celkom nové?

- Ktoré informácie sú pre vás prekvapujúce?
- Zmenilo sa nejako vaše chápanie kultúry po tejto aktivite? Ako?

Reflexia môže prebiehať aj písomne, napríklad metódou voľného písania: Študenti majú za úlohu v 5 minútach jednotlivo napísať k téme všetko, čo ich napadne. Vyjadrujú sa v celých vetách, nemusia sa zaoberať štylistickou alebo gramatickou správnosťou, ale okrem analýzy témy mapujú tiež svoj myšlienkový proces. To znamená, že v ich texte sa môže objaviť aj myšlienka, ktorou vystihujú napríklad svoje ťažkosti s koncentráciou alebo poukazujú na neprimeraný hluk v miestnosti.

---

*Kultúra a čo s ňou súvisí.* 2002. In: *Interkulturní vzdělávání*. Praha: Člověk v tísní, společnost při ČT, o. p. s., 2002. s.52 – 54. [www.varianty.cz](http://www.varianty.cz) (05-01-2006)

## 5.2 Osobný erb

### Účel

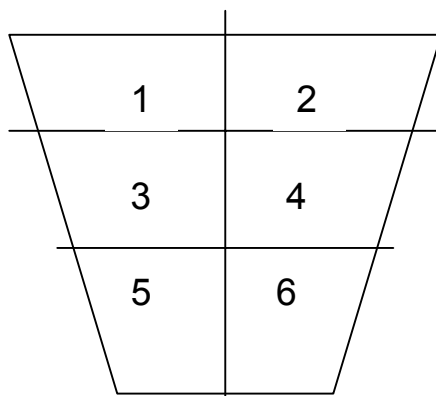
Niektoré z týchto najdôležitejších otázok, ktoré sa objavia pri cvičeniach s vyjasňovaním hodnôt, sú: „Ako zaobchádzam so svojim životom? Nie som veľmi zžitý? Nereagujem len na druhých? Riadim smer svojho života? Mení sa vôbec môj život?“

Toto cvičenie predstavuje zábavný spôsob, ako vám pomôcť zamyslieť sa nad týmito otázkami.

### Postup

Na list papiera nakreslite **erb** podľa návrhu. Potom odpovedzte na všetky nasledujúce otázky kresbou, škicou alebo symbolom, ktoré umiestnite v zodpovedajúcej časti vášho erbu.

1. Čo považujete za najväčší osobný úspech, ktorý ste do dnešného dňa dosiahli?
2. Čo považujete za najväčší úspech vašej rodiny?
3. Jedná vec, ktorú by ostatní mohli robiť, aby ste sa cítili šťastní?
4. Čo považujete za najväčšie osobné zlyhanie, ktorého ste sa do dnešného dňa dopustili?
5. Čo by ste robili, keby ste mali žiť už len jeden rok, počas ktorého by ste mali zaručený úspech vo všetkom, do čoho sa pustíte.
6. Aké tri veci by ste si najviac priali, aby sa o vás hovorilo, keby ste dnes zomreli?



### **POZNÁMKA:**

- ♦ Nepoužívajte slová okrem oblasti č. 6
- ♦ Nevyžaduje sa žiadne umelecké dielo
- ♦ Kresby môžu byť jednoduché, nedokončené a dokonca nezrozumiteľné pre ostatných pokiaľ vy sami viete, čo vyjadrujú

### **Môžete dosadiť aj iné hodnotové otázky, napríklad:**

1. S čím nebudete nikdy schopní pohnúť?
2. Čím alebo kým sa snažíte stať?
3. Ktorú jednu vec by ste chceli dosiahnuť do toho času, pokiaľ vám nebude šesťdesiat päť?
4. Nakreslite tri veci, v ktorých ste dobrí.
5. Podľa akého osobného hesla žijete?

Váš erb môžete ukázať ostatným členom rodiny alebo skupiny a vysvetliť im význam, ktorý pre vás niektoré dôležité úspechy, hodnoty a podobne, ktorých vaša rodina alebo skupina dosiahla.

Môžete tiež vytvoriť RODINNÝ ERB alebo SKUPINOVÝ ERB, symbolizujúci niektoré dôležité úspechy, hodnoty a podobne, ktorých vaša rodina alebo skupina dosiahla.

---

*Osobný erb.* 1997. In: SIMON, Sidney, HOWE, Leland, KIRSCHENBAUM, Howard: *Vyjasňovanie hodnot.* Praha: TALPRESS, 1997. s 214-216. ISBN 80-7197-085-9

Preložil a upravil Jozef Sabol

## **5.3 Kultúrny symbol**

### **Stručná anotácia**

Aktivita s domácou prípravou žiakov zameraná na tému kultúra a na rozdielne poňatie kultúry.

### **Potrebný čas**

45 minút

### **Veľkosť skupiny**

5 a viac

### **Potreby, pomôcky**

materiály / pomôcky dodané študentmi

### **Ciele**

Zamerať sa na predstavu, ktorú má každý o svojej kultúre ako takej – zamyslieť sa nad pôsobením rovnakej kultúry na rôznych ľuďoch – skúmať vzájomné vzťahy študentov ako nositeľov kultúry.

### **Popis, postup**

1. Požiadajte žiakov s dostatočným predstihom, aby priniesli na hodinu nejaký predmet, ktorý reprezentuje ich kultúru alebo taký, pod čím si kultúru predstavujú. Je potrebné upresniť, že to musí byť predmet fyzický a že nemá patriť do oblasti ľudových tradícií alebo k veciam, ktoré sú obvykle identifikované ako „typické“, ale má to byť predmet, na ktorom je žiak schopný



vysvetliť, v akej kultúre žije. Napríklad jeden americký žiak priniesol jednodolárovú bankovku ako predmet, ktorý reprezentuje Spojené štáty americké a využil ju k vysvetleniu poňatia severoamerickej kultúry.

2. Na hodine si predmety vystavte a nechajte žiakov krátko hovoriť o tom, čo ich viedlo k tomuto ich výberu, prečo si myslia, že zvolené predmety majú vzťah k ich kultúre, a podobne.
3. Hodnotenie:

Pokiaľ pôjde o skupinu rovnakej kultúry, zaoberajte sa rozdielnym poňatím rovnakej kultúry, ako ju vnímajú rôzni ľudia. Pokiaľ ide o skupinu multikultúrnú, zamerajte diskusiu na to, či môžu byť predmety do určitej miery zameniteľné, a špeciálnu pozornosť venujte spoločnému menovateľovi, ktorý ich spája (pokiaľ existuje).

---

VANĚČKOVÁ, Martina: *Kultúry symbol*.

<http://www.varianty.cz/activities.php?id=17> (05.01.2006)

## 5.4 Medzikultúrny kontakt

### Stručná anotácia

Diskusia a analýza medzikultúrnych kontaktov.

### Potrebný čas

30 minút

### Veľkosť skupiny

9 a viac

### Potreby, pomôcky

Písací papier, písacie potreby

### Ciele

- poznať a analyzovať rôzne podoby medzikultúrneho kontaktu
- porozumieť dôsledkom rôznych podôb stretnutí medzi kultúrami

### Popis, postup

1. Požiadajte študentov, aby urobili zoznam rôznych spôsobov, akými môžu dve kultúrne skupiny vstúpiť do kontaktu. Mali by uviesť tak historické, ako aj súčasné príklady – vojenská invázia, kolonizácia, obchod, kultúrne vplyvy prostredníctvom médií, migrácie, medzinárodnej spolupráce atď.
2. Potom nechajte študentmi vypracované zoznamy prečítať a okomentovať.
3. Ďalej pokračujte diskusiou k nasledujúcim otázkam:
  - Aké sú následky kontaktov pre obe kultúrne skupiny v každom z prípadov?
  - Aké sú ideálne okolnosti pre kontakt a koexistenciu medzi kultúrami?
  - Poznáte nejaký reálny príklad podobného ideálneho kontaktu?

- Aké legálne, politické a ekonomické opatrenia by boli nevyhnutné k vytvoreniu medzinárodnej spravodlivosti a solidarity?

4. Hodnotenie:

Študenti by si mali uvedomiť dôležitosť typu kontaktu, ku ktorému dochádza medzi kultúrami, a akým spôsobom tento kontakt ovplyvňuje vzťahy medzi nimi.

**Poznámka:**

Vybrané z učebnej príručky medzikultúrnej výchovy pre európske stredné školy, projekt AFS 1997-1998.

---

VANĚČKOVÁ, Martina: *Medzikultúrny kontakt*.

<http://www.varianty.cz/activities.php?id=26> (05.06.2006)

## 5.5 Náš pôvod

### Stručná anotácia

Aktivita zaoberajúca sa témou kultúry a kultúrnej identity študentov.

### Potrebný čas

30 minút

### Veľkosť skupiny

5 a viac

### Potreby, pomôcky

písací papier, písacie potreby

### Ciele

- zistiť úroveň vedomostí študentov o ich kultúre
- rozobrať s nimi komponenty vlastnej kultúrnej identity
- zhodnotiť rôzne kultúrne odkazy, ktoré sa podieľajú na vytváraní našej kultúrnej identity

### Popis, postup

1. Pripravte si anketu zameranú na úroveň kultúrneho dedičstva žiakov.

Voľba formy je ľubovoľná, môže byť písomná alebo ústna. Pre urýchlenie písania môžete odpovede písať na tabuľu... Môžu byť použité nasledujúce otázky:

- Odkiaľ pochádzajú tvoji rodičia?
- Čo vieš o mieste ich pôvodu a jeho kultúre?
- Čo sa v tejto kultúre zmenilo a čo sa uchováva?
- Ktoré aspekty tejto kultúry si zdedil?

Anketa sa môže rozšíriť na prarodičov a praprarodičov.

2. Hodnotenie:

Snažte sa zhodnotiť spôsob, akým žiaci rozobrali svoju kultúrnu identitu, schopnosť vysvetlenia kultúrnych prvkov, zmien, ku ktorým došlo v priebehu existencie kultúry (v prípade,

že celá rodina pochádza z rovnakého miesta pôvodu) a prvky, ktoré žiak do svojej kultúrnej identity prevzal

VANĚČKOVÁ, Martina: *Náš pôvod*. In: <http://www.varianty.cz/activities.php?id=16> (05-01-2006)

## 5.6 Moja medzikultúrna skúsenosť

### Stručná anotácia

Aktivita s domácou prípravou študentov na tému vlastnej medzikultúrnej skúsenosti.

### Potrebný čas

30 minút

### Veľkosť skupiny

5 a viac

### Potreby, pomôcky

Predmety, fotografie, videozáznamy, audiozáznamy, atď. (prinesené študentmi, prípadne aj lektorom)

### Ciele

- poznať medzikultúrne skúsenosti študentov
- nájsť príklady medzikultúrneho učenia v živote študentov a podeliť sa aj s ostatnými
- analyzovať vplyv iných kultúr na naše hodnoty a zvyky

### Popis, postup

1. Požiadajte študentov, aby pripravili prezentáciu nejakej cesty alebo stretnutia s ľuďmi z iných kultúr, ktoré zažili, doplnené suvenírmi, predmetmi, fotografiami, videozáznamami, audiozáznamami, atď. k ilustrácii ich zážitkov. Rozprávanie by malo byť štruktúrované podľa nasledujúcich aspektov:
  - Aký bol dôvod tejto cesty alebo stretnutia?
  - Ako bolo vybrané miesto alebo kultúra?
  - Aká bola vaša predchádzajúca predstava o tejto kultúre?
  - Ako ste sa cítili počas niekoľko prvých dní?
  - Aký typ problémov / konfliktov vznikol (pokiaľ vôbec bol), jazyk, strava atď.? Ako boli vyriešené?
  - Čo ste sa naučili z tejto skúsenosti?
  - Zmenili ste svoje predsudky po tejto skúsenosti?
  - Aké charakteristiky z tejto kultúry (zvyky, hodnoty, životný štýl) by ste včlenili do svojej vlastnej kultúry? Ktoré by ste nikdy neprijali? Prečo nie?
  - Keby ste mali zopakovať túto skúsenosť, čo by ste zmenili? Prečo?

Hodnotenie:

Študenti by sa mali pokúsiť o interpretáciu svojej vlastnej skúsenosti s inými kultúrami za použitia medzikultúrnych kritérií.

---

VANĚČKOVÁ, Martina: *Moja medzikultúrna skúsenosť*.

<http://www.varianty.cz/activities.php?id=27> (05-01-2006)

## 5.7 Kultúrne samozrejmosti

### Stručná anotácia

Aktivita zameraná na zoznámenie sa s kultúrnymi prvkami rôznych kultúrnych skupín.

### Potrebný čas

30 minút

### Veľkosť skupiny

10 a viac

### Potreby, pomôcky

čisté kartičky rovnakej veľkosti

### Ciele

- poznať príbehy, fakty a charakteristiky rôznych kultúrnych skupín, žijúcich v našej krajine
- analyzovať svoju vlastnú kultúru viac do hĺbky, obzvlášť z hľadiska rozdielnosti a jedinečnosti
- poznať rituály, zvyky a obrady vlastnej kultúry a iných kultúr

### Popis, postup

1. Triedu rozdeľte na skupiny po piatich až šiestich študentoch.

Každá skupina dostane tri karty a je požiadaná, aby na ne napísala otázky „samozrejmosti“, pochádzajúce z kultúry, ktorú poznajú (nemusia to byť jej vlastné). Ako príklad uvádzame niektoré možné otázky:

- Z čoho je uvarená kyslá polievka (kysel)?
- Ako používajú Američania príbor?
- Ktojej časti hovädzieho mäsa sa na Slovenska hovorí „sviečková“?
- V ktorých krajinách majú vo zvyku sa pri stretnutí či lúčení bozkávať a ako?
- Kedy je možné u nás prisadnúť si ku stolu v reštaurácii, kde už niekto sedí?
- Kedy si Číňania siahajú na špičku nosa?
- Prečo má adventný veniec štyri sviečky?
- Čo znamená na východnom Slovensku slovo „drišľak“?

Otázky môžu byť veľmi široko zamerané, bez vzťahu k predmetom ako zemepis alebo dejepis, iba by sa mali vzťahovať ku kultúrnym spôsobom a zvykom.

## 2. Hodnotenie:

Požiadajte študentov o komentár k pre nich najprekvapivejším odpovediam. Môžete tiež diskutovať, či tieto detaily, prípadne ktoré z nich, skutočne ovplyvňujú život ľudí v súčasnosti alebo či sú iba tradíciou. Môžete komentovať význam poznania niektorých základných kultúrnych faktov pre komunikáciu s ľuďmi z inej kultúry, význam niektorých detailov v utváraní hladkej, priateľskej komunikácie medzi kultúrami.

### Poznámka:

Iný variant hry môžete pripraviť vopred. Ponechajte študentom niekoľko dní na to, aby si v skupinách pripravili päť alebo šesť otázok podľa vlastného výberu (môžu ich napríklad konzultovať s príbuznými či známymi). Aktivita je vybraná z učebnej príručky medzikultúrnej výchovy pre európske stredné školy – projekt AFS 1997.

---

VANĚČKOVÁ, Martina: *Kultúrne samozrejmosti*.

<http://www.varianty.cz/activities.php?id=19> (05-01-2006)

## 5.8 Spavá nemoc duše

**Čas:** 45 minút

Spavá nemoc môže mať rôzne podoby a príznaky. Albert Schweitzer vo svojej kázni 4 roky pred svojím odchodom do Lambaréné konfirmantom povedal toto:

„Viete, že vo vnútrozemí Afriky je rozšírená spavá nemoc. Spočiatku ľudia, ktorých táto choroba postihne sú mdlí, stále ležia a pomaly zomierajú. Slávny profesor z Berlína, Koch, bol v tejto oblasti, aby túto chorobu študoval a zistil túto chorobu u mnohých pred vypuknutím. Mnohí sa mu vysmiali. Oni sa cítia dobre, nič im nechýba, hoci už boli nakazení. Jestvuje aj spavá nemoc duše. Jej nebezpečenstvo je v tom, že ju ľudia na začiatku nerozoznajú, že jej nevenujú pozornosť. Treba si dávať na ňu pozor. Keď zbadáte u seba, že vám je všetko jedno, že sa neviete pre nič oduševniť, že ste tupí, potom vám musí byť jasné, že ste touto chorobou postihnutí.“

### **Otázky do diskusie / varianty**

- Myslíte si, že stačí človeka pre jeho spavú nemoc duše skôr ľutovať, odsudzovať, zatracovať či hľadať východisko ako mu pomôcť ju prekonať a stať sa plnohodnotným, tvorivým, aktívnym človekom?

- Napíšte, alebo formou voľnej, neriadenej diskusie vyjadrite svoj názor na uvedenú tému a ako jej vy predchádzate?
- Nakreslite ako vidíte vy svojimi očami spavú nemoc duše. Svoju kresbu opíšte a okomentujte čo by ste urobili, aby ste takejto, či jej podobnej chorobe predišli? Z kresieb urobte výstavku a určite, ktorá sa najviac zhoduje s vašimi predstavami.
- Zahrajte scénu – dialóg – dvoch – jeden je „postihnutý“ spavou nemocou duše a druhý je tvorivý, aktívny a na podobnú činnosť chce získať práve tohoto „chorého“ človeka... V závere uveďte svoje pocity ako „zdravého“ a „chorého“ človeka. Scénu môžete zahrať tak, že si úlohy vymeníte.

---

*Spavá nemoc duše.* 2000. In: SABOL, Jozef: *Albert Schweitzer – teológ, filozof, lekár a humanista*. Banská Bystrica: Metodické centrum, 2000. s 37. ISBN 80-8041-331-2

## 5.9 Kameň na ceste

**Čas:** 45 minút

O Albertovi Schweitzerovi je známe, že sa díval nielen pred seba, ale aj pod nohy kde kráčať, aby náhodou nestúpil na niečo živé a tým, ako sám vrazil, nestal sa vrahom... Grécky filozof Diogenes sedel pri ceste a smial sa ako bláznivý. Istý cestujúci sa ho opýta:

„Prečo sa tak smeješ?“

„Pozri sa, odkedy tu sedím, prešlo desať ľudí, potkli sa o kameň, zahrešili, ale ani jeden z nich ho nezdvihol a neodhodil z cesty.“

### Varianty / otázky do diskusie

- Skúste vytvoriť príslovie, porekadlo, ktoré by najlepšie vystihlo príbeh, ktorý sa stal Diogenovi.
- Predstavte si, žeby okolo Diogena a pomyselného kameňa prešiel Albert Schweitzer, čo myslíte, ako by zareagoval na Diogenovu škodoradosť? Došlo by vôbec k rozhovoru, alebo by svojím správaním jeho škodoradosť ukončil...
- Urobte si vychádzku do prírody a všímajte si nebezpečné úseky, ktoré striehnu na ľudskú nepozornosť, pokúste sa na ňu upozorniť a spoločnými silami ju odstrániť.
- Realizáciu môžete zvoliť aj tak, že po vyzobrazení príbehu necháte ostatné na deťoch. Na záver vychádzky im môžete príbeh pripomenúť a upozorniť ich na potrebu kladného vzťahu k prírode a jej zveľaďovaniu. Deti môžu povedať akých prehreškov voči prírode sa dopustili v minulosti, prípadne na konkrétnej vychádzke.

---

*Kameň na ceste.* 2000. In: SABOL, Jozef: *Albert Schweitzer – teológ, filozof, lekár a humanista*. Banská Bystrica: Metodické centrum, 2000. s.38. ISBN 80-8041-331-2

## 5.10 Ako vznikol svet – legenda argentínskych Rómov

Na počiatku bola samá voda a na jednom čline sedeli spolu Boh a čert. Hovorí Boh čertovi: „Ako by sa ti páčilo, keby sme stvorili zem?“

„No, dobre,“ odpovie čert. „Zostúp na morské dno a prines mi piesok!“

A tak šiel Nečistý pre piesok, lenže mu v ruke nič nezostalo, a preto to tak urobil, aby Boha napajedil. Ten to však spoznal a riekol mu: „Daj mi ten piesok, čo máš za nechtami,“ pretože vedel, že čert je špinavý a má dlhé pazúry. A z toho potom začali tvoriť zem.

Po všetkej tej práci sa Boh unavil a usnul. Keď to zbadal ten druhý, čo bol ukrutne zlý a Bohu závidel, pokúsil sa ho utopiť. Chytil ho za nohy, že ho utopí, lenže čím viac ho ťahal, tým viac zem pod božím telom rástla.

Keď to čert zistil, začal od zlosti poskakovať, a takto urobil hory, rieky a lagúny.

V tom okamihu sa odpočínutý Boh prebudil a riekol:

„Hľa, akú krásu si vytvoril! A teraz urobím zasa niečo ja.“

Čert neveriac pozeral a riekol: „Čo keby sme tak žrebovali, kto si má vziať vrchný a kto spodný diel?“ Žrebovali a ten veľký podvodník vyhral pomocou falošného päťáka. Boh mu riekol: „Keď si teda vyhral, čo žiadaš – to, čo je pod zemou, alebo hore nad zemou?“

„Chcem to navrchu!“ Boh teda odišiel.

Čertík bol strašne lenivý, nepracoval, nič nerobil, len jedol toto všetko – ovocie, jedlo, všetko, čo tu bolo pre ľudí. Až nadišiel okamih, keď nebolo čo jesť, a on plakal, plakal a volal Boha. A aj ľudia plakali hladom.

Prišiel Boh a prehovoril k čertovi: „Čo chceš?“

„Vylačnel som a celý svet vyhladoval.“

„No dobre, ja to napravím,“ odpovie Boh.

A stvoril nové zvieratá, nové ovocné stromy, aby všetkých uživil.

Čert povie: „A teraz budeme opäť žrebovať!“

„Nie, ty blázon, už nikdy! Teraz už viem, že si ma svojimi čertovinami podviedol,“ riekol Boh a vyhnať ho pod zem. Od tohto dňa zostal Boh s ľuďmi, opatroval ich a všetko bolo v pohode. Jedného dňa však Boh potreboval odísť a ľuďom riekol, že tam, kam ide, ho nesmú nasledovať. A odišiel na nebo, kde zotrváva doposiaľ.

Lenže všetci na neho mysleli a začali stavať – jedni hovoria, že hory, iní že veže, aby dosiahli do neba – a dreli a dreli. Boh to zbadal, rozhneval sa na nich a riekol:

„Či som vám snáď neprikázal, aby ste sa za mnou nevydávali? Ale vy ste mi neuverili!“

A zato im Boh pomätol jazyky. Keď chcel niekto klinec, dostal kladivo, keď chcel skrutku, dostal drevo, a tak nemohli pracovať, pretože si nerozumeli. Tak bol stvorený svet, a my preto hovoríme každý iným jazykom – rómsky, španielsky, portugalsky, anglicky a tak. To je rozprávka môjho dedka Besana.

### Otázky do diskusie

- ... ako vznikol svet z rozprávání vašich predkov, v čase, keď ste boli ešte malí a svet rozprávok, legiend vám bol veľmi blízky...?
- ... a ako je to podľa vás dnes?
- ... aký je vplyv jednotlivých kultúr na poverky, legendy? Uvedte príklad.

---

**Ako vznikol svet** - príbeh argentínskych Kalderašov, ktorí sa presťahovali do Argentíny z Ruska na prelome storočí. Je nesmierne zaujímavé, že táto starobylá slovanská legenda je stále živá a že bola prenesená vďaka Rómom i na druhý koniec sveta... (bližšie Romano džaniben, 2. roč., 1995, č. 4, s. 42-45) In: Jdeme dlhou cestou. (Odkud jsme? Kdo jsme? Kam jdeme?) Vybrala, uspořádala a poznámkami opatřila Erika Manuš. Praha: Arbor vitae, 1998. s. 230-231.

ISBN 80-901964-5-4

### 5.11 Púte (Elena Lacková)

Niekoľkokrát do roka sme chodili na púť. Do Víťaza, do Sabinova, do Chminian, do Solivaru, až ku Starej Ľubovni, dokonca až za Košice. Púť bola nádherná udalosť. Na pútiach sa schádzali tisíce Rómov z celého okolia. Sediaci slávili púť dva tri dni, ale my sme prichádzali už týždeň skôr – aspoň tam, kde sme mali príbuzných. Nocovali sme u nich.

Prvé dva dni sa príbuzní objímali, plakali si v náručí, zapíjali stretnutie po tak dlhej dobe – dva mesiace sa nevideli! -, ale tretieho dňa už začali ohovárania, pletky, škriepky, hádky. „Tvoje dievča je drzé, jazyk má takýto... Tvoj chlapec zo seba robí frajera, ale čo tvoj chlapec má v hlave, to môj chlapec má v zadku... Tvoje dievča si myslí, že je krásavica, lenže zelený list uschne a opadá – uvidíš, čo z nej budeš mať za dva roky... Šarišskí Cigáni že vedia uvariť halušky? Túúúto! Figu borovú! To by som radšej jedla žabie hovná než ich halušky... Títo Cigáni že vedia hrať? Hrajú ako keď tuberák močí na horúci plech...“ Každú výmenu názorov sprevádzali mimické gestá, ktoré niekedy prechádzali do tanečných a akrobatických figúr, a zasa bolo divadlo. Najgeniálnejšie herečky boli Marča a beznosá Pipka zo Sabinova. Nesmeli chýbať na každej púti a ľudia vždy čakali, až sa objavia a zahrajú im súboj slovných obrazov a tanečných figúr, aké by nevymyslel ani ten najlepší básnik a najdomyselnejší choreograf.

Keď sme sa po týždni rozchádzali domov, opäť sme si poplakali v náručí, bozkávali sa a uisťovali jeden druhého, že sme tí najoddanejší príbuzní. A pokiaľ Rómovia neboli príbuzní a boli si sympatickí, dohodli sa, že „môj chlapec si vezme tvoju dcéru a budeme rodina“. A to sa skutočne stávalo. Niekedy takto zosobášili deti, ktoré s nahými zadočkami varili halušky z blata, a niekedy i deti, ktoré sa ešte nenarodili.

Gádzovia chodili o pútiach do kostola. Rómovia nie. Prečo nie, to vysvetľuje jedna stará historka. Sediaci si postavili v dedine nový kostol. Róm sa chce ísť v nedeľu pozrieť do kostola, ale sedliak ho zastaví pri dverách: „Kam sa pcháš, Cigán? Myslíš si, že sme si postavili kostol preto, aby



ste nám ho vy, Cigáni, zasmradili?“ A Róm odpovie: „Počkaj, chrapúň, až si my Rómovia postavíme náš kostol, tak tam ani vášho Pána Boha nepustíme!“

Rómov lákali púte hlavne preto, že to bolo miesto, kde sa mohli zísť. Nielen s príbuznými, ale aj s cudzími Rómami, ktorí prišli zďaleka, od poľskej, od maďarskej, od ruskej strany. Dozvedali sme sa o sebe navzájom, ako žijeme, ako hovoríme, ako varíme, čo jeme, ako sa živíme. Tam a tam varia halušky tak a tak, v jednej osade pri Košiciach vraj jedia sysľov, tamto zasa chytajú jazvece a predávajú do lekární jazvečiu masť, na Spiši sú Rómovia bohatí, ich mládenci jazdia na pytačky na bicykloch, okolo Svidníka hovoria Rómovia nosom, pri Humennom hovoria namiesto črievice baganče, a keď dievča povie, kúpila som si baganče na vysokých podpätkoch, človek by sa potrhal smiechom! Na pútiach sme sa dozvedeli, kto sa narodil, kto zomrel, kto si koho vzal, kto chodí po smrti strašiť, kde sa v noci ukazujú muly, duše zomrelých, kde sa dá zohnať práca, že ten slepý od Michaloviec má dve ženy, každá spí vedľa neho z jednej strany a vôbec sa nehádajú a podobne. Púť bola tržnicou senzácií, informácií, bol to zjazd, kongres, konferencia, festival.

Nám dievčatám kupovali chlapci na púti perníkové srdce. Mne chcel raz kúpiť srdce chlapec zo Sabinova, ale to už k nám chodil Jožko, a tak som povedala: „Nerob zlú krv, neprivolávaj nešťastie na naše hlavy a srdce mi nekupuj!“ Bol smutný a kúpil mi aspoň tú najväčšiu perníkovú bábiku aká na púti bola. Keď to uvideli ostatní mládenci, začali po mne, Maruši a Hanuši tiež kupovať perník, že sme prišli domov sukne plné perníkov. Mamička mala obrovský kôš, v ktorom držala čisté prádlo. Vybrala prádlo a my sme vysýpali perníky do koša. Do večera bol kôš prázdny, pretože deti z osady perník zjedli. Len tú veľkú perníkovú bábiku zavesil otec na stenu a visela tam pokiaľ nás fašisti za vojny nevysťahovali pod Korpáš.

Keď bola púť u nás, zaplavilo Šariš mračno Rómov z celého okolia. Naše ženy chodili po púti a vypytovali sa: Odkiaľ si dievča?“ „- Zo Sabinova... z Chminian... z Vranova...“ „Jééé, to je diaľka! Určite máte hlad, poďte sa najesť!“ A už vyvárali halušky a hostili cudzích Rómov.

Na púte sa chodilo pešky i päťdesiat, šesťdesiat kilometrov. Tiahla nás celá skupina. Na noc sme zostávali u niečích príbuzných, ktorí bývali v osadách po ceste, keď bolo pekne, spali sme vonku a ráno sa šlo ďalej.

Raz s nami išiel aj Jožko, môj nastavajúci, a potom Moškaňa a jej muž. Moškaňa vážila najmenej sto dvadsať kíľ. Týždeň nemusela vziať čo len sústo do úst, a napriek tomu neschudla ani o dekagram. Neviem, čo to mala za náтуру.

Jožko pochádzal z rodiny, kde sa handľovalo s prasatami. Začal sa robiť, že to tučné stvorenie kupuje. Spustil na jej muža: „Nepredal by si mi svoje tučné čierne prasa?“

Moškanin muž koktal: „Ko-ko-koľ-ko mi za ne dáš?“ Môj muž nekoktal, ale opičil sa po ňom: „Ko-ko-koľ-ko chceš? My sme sa od smiechu váľali po zemi. Tá tučná, čierna už ani nemohla dýchať, ako sa smiala. Vôbec jej nevadilo, že sa bavíme na jej účet, vedela, že jej nikto nechce ublížiť. Bola rada, že môže ľudí pobaviť. A my sme sa takto zabávali po celú noc. Ráno sme pokračovali v ceste. Išli sme lesom a narazili na prameň. Otecko nabral vodu do klobúka – bola úplne ľadová – a všetci sme sa po jednom napili.

Prechádzali sme okolo osady, kde žili Rómovia v zemľankách. Diera vykopaná pol metra do zeme, trikrát tri metre, a nad tým strieška z vetiev pokrytá obrátenou mačinou, uprostred otvor, kade

vychádzal dym. Vo vstupnom otvore visela vrecovina. Títo Rómovia jedli psov. Sedeli okolo ohňa zabalení do vrecoviny a hriali sa. Otecko sa poľakal. Boli to zarastení, divokí ľudia, išli o nich strašné fámy. Zastúpili nám cestu. Otecko ponúkol každému trochu tabaku. „Tu máš, synak.“ „Ďakujem, strýčko,“ tvárili sa srdečne a nič nám neurobili. „Vidím, že ste Bohom požehnaní ľudia,“ riekol jeden z nich. „Nech vám Pán Boh zošle bohatstvo a veľa synov,“ dobrorečili nám.

Ale my sme potom aj tak rozprávali, ako nás prepadli psožrúti. Aby bola nejaká senzácia! Tiež sme ich pravdaže chválili, akí sú to srdeční a naozajstní Rómovia.

Počas vojny sa Rómovia nesmeli hnúť z osady. Koho chytili niekde, kde nemal domovské právo, toho šikovali do pracovného tábora, a tak sme prestali chodiť na púte.

### Otázky do diskusie

- Po úprimnej výpovedi autorky sme mali možnosť oboznámiť sa so zvykmi našich Rómov na východe Slovenska, ako je to vo vašej blízkosti, sú podobné, iné alebo sa o ne vôbec nezaujímate?
- Poznáte aj vy niektoré zo zvykov a obyčajov, ktoré boli zaužívané v mieste vášho bydliska, meste, obci, regióne? Opíšte nám ich...

---

*Jdeme dlouhou cestou. (Odkud jsme? Kdo jsme? Kam jdeme?)* Vybrala, usporiadala a poznámkami doplnila Erika Manuš. Praha: Arbor vitae, 1998. s. 199. ISBN 80-901964-5-4

## 5.12 List detí rodičom a rodičov deťom

### Milí rodičia!

- *Nerozmaznávejte ma. Viem veľmi dobre, že nemusím dostať všetko, čo pýtam. Iba vás skúšam.*
- *Nebojte sa byť na mňa rázni. Mám to radšej. Umožňuje mi to vedieť, na čo som.*
- *Nepoužívajte voči mne silu. To ma učí, že všetko sa dá dosiahnuť iba silou. Budem odpovedať oveľa pohotovejšie, keď budem vedené.*
- *Neprotirečte si. To ma mátie a núti vyhýbať sa.*
- *Nedávajte sľuby, možno ich nebudete schopní dodržať a to by podkopávalo moju dôveru vo vás.*
- *Nedajte sa nachytať na moje provokácie, keď hovorím a robím niečo len preto, aby som vás nahneval. Inak sa budem snažiť o viac „vítazstiev“.*
- *Nebudte veľmi rozčarovaní, keď hovorím „Nenávidím vás“. Nemyslím to tak, ale chcem, aby ste cítili ľútosť nad tým, čo ste mi urobili.*
- *Nesnažte sa, aby som sa cítil menší než som. Budem na to reagovať tým, že sa budem správať ako „veľké zviera“.*
- *Nerobte za mňa veci, ktoré sám nerobím. Potom sa cítim ako dieťa a môžem vás aj naďalej zapriať do svojich služieb.*

- *Nepripustíte, aby sa venovalo priveľa pozornosti mojim „zlým zvykom“. To ma iba povzbudí v nich pokračovať.*
- *Nenapomínajte ma pred ľuďmi. Budem na to lepšie reagovať, ak mi to povieť potichu v súkromí.*
- *Nesnažte sa diskutovať o mojom správaní ešte počas konfliktu. Vtedy vás nevelmi počúvam a spolupráca bude dokonca horšia. Je v poriadku hovoriť o tom, ale nechajme to na neskôr.*
- *Nesnažte sa mi kázať. Boli by ste prekvapení, ako dobre viem, čo je dobré a čo chybné.*
- *Nesnažte sa, aby som cítil, že moje chyby sú hriechy. Musím sa učiť robiť chyby bez nejakého pocitu, že nie som dobrý.*
- *Nezapárajte. Ak to budete robiť, budem sa chrániť tým, že sa budem tváriť ako hluchý.*
- *Nechcíte, aby som vysvetľoval svoje správanie. Niekedy naozaj neviem, prečo som to urobil.*
- *Nevynášajte priveľa moju počestnosť. Často sa zo strachu uchýľujem ku lži.*
- *Nezabúdajte, že rád experimentujem. Z toho sa učím, takže, prosím vás, znášajte to.*
- *Neochraňujte ma pred dôsledkami. Potrebujem ich poznať zo skúsenosti.*
- *Nevenujte priveľa pozornosti mojim drobným ochoreniam. Môžem si zvyknúť tešiť sa z chorôb, ak sa mi pri tom venuje veľa pozornosti.*
- *Neodstrkujte ma, keď kladiem poctivé otázky. Ak tak urobíte, zistíte, že som sa prestal vypytovať a že hľadám informácie niekde inde.*
- *Neodpovedajte na „bláznivé“ alebo bezvýznamné otázky. Ak tak budete robiť, zistíte, že len chcem, aby ste sa mnou zaoberali.*
- *Ani nenaznačujte, že ste perfektní alebo neomylní. Boli by to na mňa priveľké požiadavky.*
- *Nebojte sa, že so mnou trávite málo času. Ráta sa, ako ho spolu trávime.*
- *Nechcem, aby moje obavy vzbudili vašu starosť. Potom sa budem obávať ešte viac. Ukážte mi prejav odvahy.*
- *Nezabúdajte, že sa mi nemôže dariť bez veľkého pochopenia a povzbudzovania; ale niekedy sa zabúda na pochvalu, hoci je poctivo zaslúžená. Na pokarhanie sa však nezabúda.*
- *Zaobchádzajte so mnou ako so svojimi priateľmi. Potom aj ja budem vaším priateľom. Zapamätajte si, že sa viac naučím od vzoru ako z kritiky.*

**A okrem toho milujem Vás, milujte aj Vy mňa!**

#### **Milé deti!**

- *Hovorte nám pravdu, nech vám môžeme stopercentne dôverovať.*
- *Hľadajte v nás priateľov.*
- *Porozprávajte sa s nami o vašich problémoch otvorene.*
- *Majte porozumenie pre náš strach o vás - vyplýva to z našej lásky k vám.*
- *Nenasadzujte si vysoké, nesplniteľné ciele - nesľubujte, čo nemôžete splniť.*
- *Aj rodič sa môže myliť, snažte sa o jeho pochopenie.*
- *Na nás sa môžete spoľahnúť, ale snažte sa aj o sebestačnosť.*

- *Pomáhajte slabším, telesne a duševne chorým, zdravotne oslabeným deťom.*
- *Budte úctiví, poslušní voči starším ( rodičom ).*
- *Počúvajte rady starších, oni vedia čo je dobré pre vašu výchovu.*
- *Správajte sa mimo školy tak, ako keby ste v nej boli - slušne a podľa pravidiel*
- *Učte sa čo najlepšie, lebo sa učíte len pre seba a pre svoj život.*
- *Dbajte o svoj zovňajšok.*
- *Sľubujte len toľko, koľko viete dať.*
- *Správajte sa tak, aby ste boli príkladom pre iných kamarátov.*
- *Nezabudnite, že rodičovskú lásku vám nikto nenahradí.*
- *Vyberajte si kamarátov tak, aby ste sa za nich nehanbili.*
- *Aj dospelí majú pravo na oddych, preto ich nechajte keď potrebujú chvíľu pre seba.*
- *Čo nechcete, aby robili vám, nerobte ani vy druhým.*
- *Nezabúdajte byť úctivými k dospelým, starším, ale aj k ostatným - dobrý skutok sa vráti v dobrom.*
- *Nezabúdajte, že s úsmevom a pekným slovom ďalej zájdete.*
- *Čo môžete urobiť dnes, neodkladajte na zajtra.*
- *Bitkou a zlosťou nič nedosiahnete.*
- *Vulgárne slová a gestá nie sú znakom dospelosti.*
- *Poznajte sami seba a potom posudzujte druhých.*
- *Čo nedokážete sami, nevyžadujte od iných.*
- *Vaše vedomosti budú zúročené, neučíte sa pre druhých. ale pre seba.*
- *Aj vy môžete byť vzorom pre druhých - správajte sa tak, aby ste boli druhým príkladom.*
- *Nie je hanba priznať si chybu.*
- *Nebudte agresívni.*
- *Naša občasná prísnosť neznamená, že vás nemáme radi.*
- *Neurážajte sa hneď na nás keď vám dohovárame, myslíme to s vami dobre.*
- *Ochotne si plňte svoje povinnosti, budete sa lepšie cítiť.*
- *O vážnych problémoch môžete hovoriť kedykoľvek to bude potrebné a určite nájdeme spoločnú reč.*
- *Keď na vás niekedy zvýšime hlas, nemusí to byť preto, že sa na vás hneváme, ale preto, že sami sme zaťažení napätím, ktoré sme nevedeli inak uvoľniť.*
- *Vieme, že aj vy máte svoje problémy, máme ich aj my, vzájomným pochopením a toleranciou sa dá všetko zvládnuť.*
- *Peniaze v živote neznamenajú všetko, pochopte, že chceme, ale nemôžeme vám dať všetko, o čo nás požiadate.*
- *Zlosťou a aroganciou nič nevyriešite.*

**A okrem toho milujeme vás, milujte aj vy nás,  
dali sme vám to najcennejšie – život a každodennú starostlivosť!**

### Úloha

Vypracujte podobne ladené listy – list žiakov učiteľom a učiteľov žiakom. Diskutujte o ich obsahu a možnosti využitia a dosahu.

### Čas

2 x 45 minút

---

Archív Jozefa Sabola. **List detí rodičom** je z výstupu zo vzdelávania žiakov v rámci etickej výchovy v SPŠ dopravnej vo Zvolene v roku 1999 a **List rodičov deťom** je z výstupu pedagogických zamestnancov zo seminárov a cvičení v rámci vzdelávania v MPC Banská Bystrica z roku 2005.

## 5.13 Zvyky a obyčaje Rómov

„Róm môže byť chudobný ako kostolná myš, ale jedla musí mať dosť aj za cenu, že zajtra mu neostane nič.“

„Rom šaj avel čoro sar khangerakro mišos, aľe o chabena les musaj te avel dos he vaš kada, kaj tajsja leske na ačbola nič.“

### RÓMSKA KUCHYŇA

Rómska kuchyňa vychádza zo skromných a chudobných pomerov. Príprava jedál nie je náročná, suroviny sú dostupné a napriek tomu sú to jedlá nápadité a chutné, napriek tomu, že v súčasnosti využívame všetky výhody modernej kuchyne. Prv však domáca pani nemala ani váhu. Suroviny sa odmeriavali obsahom nádob či počtom dlaní. Pri príprave tradičných jedál sa týmto spôsobom odmeriavajú suroviny aj dnes, čo svedčí o ich dobrom odhade.

Dnes stále platí zásada, že každá rómska matka sa snaží ponúknuť svojej rodine a priateľom okrem iného aj prehnané množstvo jedla. Možno tak nevedomky zaháňa strach z veľkého hladu, ktorého si Rómovia v minulosti užili viac ako dosť. Preto je azda jedlo pre Rómov dôležitejšie než to, aby sa obklopovali novými vecami.

Jedlá sú pripravované prevažne z múky, strukovín, mliečnych produktov a údenín. Menej častejšie z mäsa. Rómovia sa rituálne čistia (tzv. šuže) nikdy nejedia mačky, psy a kone. Kôň je súčasťou rómskej duše – symbol, ktorý predstavuje voľnosť, silu, priateľstvo a dôležitú pracovnú silu, ktorej zabezpečuje obživu. Dokiaľ boli Rómovia nútení žiť na okraji miest a dedín, boli jedlá pripravované väčšinou na otvorených ohniskách alebo v provizórnych pieckach zostavených z kameňov a kovovej platne.

Aj keď jedlá boli pripravované v provizórnych a skromných podmienkach museli byť „čisté“, chutné a sýte. Rolu kuchárov sa ujímali hlavne ženy, ktoré mali povinnosť udržiavať celú domácnosť, starať sa o deti a o starých rodičov. Rómovia väčšinou nemali peniaze na to, aby si kúpili všetko potrebné, boli však dokonale spätí s prírodou a jej dary dokázali využiť, a to nielen na prípravu jedál, ale aj v liečiteľstve, ktorému sa venovali prevažne ženy. Často sa však stávalo, že Rómovia boli nútení žobrať a byť odkázaní na stravu z milodarov.

Rómovia majú krásny zvyk – úctu k rodine, ktorú prejavujú napríklad bohatým stolom. Pokiaľ by hostiteľ mal pocit, že hosť sediaci za stolom nie je dostatočne pohostený, je nesvoj. Urobí čokoľvek, aby hosť odchádzal pohladený nielen na duši, ale i na chuti, a to i za cenu, že sám nebude jesť nič...

## **RÓMOVIA A OHEŇ**

Róm má veľkú búrlivú dušu, kde je uložená láska k ľuďom i láska k ohňu. Oheň znamená teplo, svetlo, rodinu i priateľov, ktorí sú v jeho blízkosti. Oheň je tiež vášeň, oheň je pieseň, prirodzený tanec tak, ako aj poskakujúce plamene. Róm, ktorému túžba postáť pri ohni už nič nehovorí, stráca vlastnú identitu.

Pri najbližšej príležitosti skúste si urobiť niekde na dvore, v záhrade alebo len tak v prírode malé ohnisko a nechajte rozhorieť plamene ohňa. Zastavte sa na chvíľu, zadívajte sa okolo seba a premýšľajte len o všetkom peknom. Zaspievajte si vašu obľúbenú pieseň alebo len tak počúvajte praskot dreva. Uvedomíte si, že všetko v ľudskom živote je pomíňajúce a že na svete je množstvo krás. Uvidíte, že zlé myšlienky sa spália s praskajúcim drevom a že odídete od ohniska očistení a spokojní.

Oheň je neoceniteľným pomocníkom tiež pri príprave jedál. Chuť, ktorú môžu dať pokrmu prírodné plamene ohňa, nič nenahradí. Či už na ňom pripravujeme údeninu a mäso vopred naložené v páce a okorenené, či polievame pivom alebo vínom, zemiaky pečené v šupke, prastaré rómske lokše či iné pečivo...

## **KRSTINY**

Narodilo sa dieťaťko. Je to životná udalosť, ktorá pozmení život mladému páru i celej rodine. Cit, láska matky i otca sa nedá ničím nahradiť. Rómovia sú väčšinou kresťania, ktorí svoje deti krstia. Tie potom v príslušnom veku pristupujú k birmovke. Ani svadobný obrad nie je pre Rómov tak dôležitý ako krst dieťaťa, ktoré je krstom dávané pod božiu ochranu. Pokiaľ nie je dieťa pokrstené, je vystavené nebezpečeniu z urieknutia a nemá pokojný spánok.

Dieťa sa krstí v kostole, kde ho v náručí drží kmotor (krstný otec), vedľa stojí kmotra (krstná matka), ktorá dieťa ku krstu oblieka a pribaľuje mu do perinky darček. Niekedy je to zlato, niekedy sú to peniaze. Dievčatká väčšinou dostávajú zlaté náušnice alebo retiazku. Kmotrovci sú vždy veľmi vážené osoby. Nemusia to byť členovia rodiny, ale stávajú sa nimi potom čo ich mladý pár oslovil a požiadal o krst dieťaťa. Odmietnuť krst dieťaťa by bola tá najväčšia urážka, ktorú by Róm Rómovi

urobiť mohol. Vzájomná pomoc vo všetkých závažných životných situáciách v rodine je samozrejmosťou. Kmotrovcí majú svoje čestné miesto pri stole, kde je pri podávaní jedál určitá hierarchia. Najskôr sa jedlo ponúkne najstaršiemu mužovi sediacemu za stolom, potom kmotrom, rodičom a až potom ostatným hosťom. A že pri krste sú stoly bohaté, tomu verte. Aj keď je rodina chudobná, urobí maximum aby sa pred kmotrmi a hosťami nezahanbila. Čím viac môže hostiteľ ponúknuť, tým väčšiu úctu preukazuje. K dobrému jedlu patrí tiež aj dobrá hudba a pitie, veselie trvá aj niekoľko dní. Hostia prinášajú rodičom dieťaťa rôzne darčeky a prajú všetkým veľa zdravia a šťastia. Darček dostane aj kňaz, ktorý dieťa krstil.

Keď sa dieťa narodilo počas hodov, ktoré boli jedenkrát za rok, krstiny slávila celá dedina.

Jedálny stôl pri krste je podobný svadobnému, len jeho úprava je trochu odlišná. Svadobný stôl je dekoratívnejší. Pri krste si každý berie zo stola načo má práve chuť. Vždy však platí, že na stole nájdete tanieri plné pečených kuriatok, pečeného mäsa, pikantných príloh, sladkostí a dobrého pitia. Varené jedlá sa ponúkajú v chodoch, kde nesmie chýbať slepačia polievka s rezancami alebo kapustnica s klobásou, ostrý guláš a jedlá prispôbosené krajo­vým zvykom. Na Slovensku nesmie chýbať jahňacina, v Čechách „knedlo zelo“ alebo rezeň so zemiakovým šalátom, na Morave zasa údené a domáce klobásky.

## SVADBA

Rómovia sú prevážne veriaci kresťania a len niektorí z nich vyznávajú inú vieru. Viera pri Rómoch je o to silnejšia, o čo krutejší bol ich osud. Keď je človek zúfalý a nešťastný a nemá nikoho koho by požiadal o pomoc, obracia sa k Bohu.

Rómovia žili v osadách, kde vládol určitý rodový poriadok a platili pravidlá, na ktoré dohliadal tzv. richtár osady. Ten tiež pripravoval a vykonával ohlášky. Bol to väčšinou jeden z najstarších mužov v osade, ktorý mal právo riešiť a rozhodovať spory. Každá osada teda mala svoj poriadok a to do doby, než sa Rómovia začali sťahovať za prácou a vidinou lepšieho života z osád do dedín a miest.

Rómovia mali zvyk (a doposiaľ niekde majú) hľadať nevestu alebo ženícha pre svoje deti už v detstve (deti boli zasľúbené rodom).

Nie je to nič neobvyklého. Stačí sa pozrieť do histórie ľudstva, kde králi, šľachta a bohatí ľudia týmto spôsobom chránili svoj rod a majetok. Rodiny sa od chvíle zasľúbenia detí správali k sebe navzájom ešte úctivejšie a s väčším rešpektom. Rómovia považovali za šťastnú tú rodinu, kde vyrastalo viac detí. Keď mladej dvojici nadišiel čas k ohláškam, začala sa chystať svadba, ktorá bola a je u Rómov veľkou udalosťou. Väčšinou Rómovia ponúkajú svadobným hosťom všetko, čo doma mali a boli ochotní sa aj zadlžiť, len aby hostia boli dostatočne uctení a pohostení. Svadba začínala v dome rodičov nevesty, ktorá sa pripravovala do svadobných šiat za pomoci slobodných dievčat (družičiek) a za sprievodu rómskych piesní, ktoré si dievčatá spievali. Keď bola nevesta upravená, mohol prísť do domu tzv. staršina so ženíchom. Bol to väčšinou krstný otec nevesty (kmotor), a ten mal morálne právo odovzdať nevestu – svoje krstňa (kmotrenku) – ženíchovi. Za ženícha sa postavili jeho rodičia a potom ostatní hostia. Staršina bol vo veľkej vážnosti a úcte. Predniesol reč k rodičom nevesty, žiadal o

výjmutí z rodičovskej starostlivosti a s úctou ďakoval za doterajšiu výchovu a lásku a odovzdal nevestu ženíchovi.

Je to krásny a dojímavý zvyk nielen pre rodinu, ale aj pre hostí. Slzy rodičov i nevesty sa zapili kalíškami slivovice alebo vína a mohlo sa ísť so všetkou slávou na úrad, potom do kostola, kde novomanželia odovzdali sľub Bohu, a až potom sa mohli považovať za muža a ženu. Tento obrad nie je u všetkých rodov rovnaký, existujú tu rodové i krajové odlišnosti. Podstata týchto zvykov je však rovnaká – láska a úcta rodiny k rodu, čo Rómov združuje.

Atmosféru svadby si priblížime ukážkou z knihy rómskych rozprávok od Terézie Fabiánovej a Mileny Hübschmannovej nazvanej Čavargoš – Tulák.

„Svadba po starodávnu...

Keď sa mladí vrátili z národného výboru, prisahali si ešte raz po rómskom spôsobe. Starosta im zviazal ruky červenou šatkou, nalial ženíchovi do dlane pálenku a ženích dal sa napiť neveste, potom nalial starosta neveste a nevesta dala napiť sa z dlane ženíchovi.

Žite spolu ako tá čierna zem s čiernym chlebom. Neurobte nikdy druhému hanbu. A tak, ako Pánboh rozsvietil slnko, aby ste nikdy v živote nezablúdili a nezišli zo správnej ľudskej cesty. Potom zase spustila hudba, družba obchádzal okolo s tanierom a svadobčania hádzali peniaze na tanier. Potom išli jeden po druhom s nevestou tancovať.“

Po návrate z kostola bola pripravená svadobná hostina. Väčšinou sa chystala s príbuzenstvom aj niekoľko dní dopredu. Hudba, ktorú začali hudobníci aj pri príchode svadobčanov hrať, musela každého chytiť za srdce. Najskôr sa zahralo mladému páru a hromadne sa pripilo na lásku a šťastie. Po sviatočnom chode, kde svadobčania jedli z jedného taniera a nevesta krmila ženícha, sa nevesta vydala doprostred miestnosti, kde družba držal sito alebo klobúk a svadobčania si kupovali sólo s nevestou. Sólo považovali za česť. Až potom začala zábava v plnom prúde. Odolať cimbalovej muzike a krásnym rómskym piesňam bolo a je aspoň pre rómske srdce nemožné.

## POHREB

Zomrel človek – to je udalosť, ktorá zasiahne priamo do srdca. Bolesť a žiaľ Rómov sú veľké, pretože Rómovia berú rodinu takmer ako sami seba. Radosť aj smútok prežívajú veľmi silne a úprimne. V dobe, keď Rómovia žili v osadách, nebol zosnulý človek odvezený do márnice, ale zostal doma so svojou rodinou do tej doby, dokiaľ sa so zosnulým nerozlúčila celá rodina. Nebožtíka umyli a obliekli do sviatočného oblečenia. Okolo neho rozostavili horiace sviece a rodina sa mohla so zosnulým rozlúčiť. Po tri dni a noci sa schádzali členovia rodiny a lúčili sa so zosnulým. Ten obrad sa niekedy dodržiava dodnes. Stále platí, že sa v smútočnej dobe na nebožtíka spomína a rozoberá sa celý jeho život. Ľudia prichádzajú vyjadrovať sústrasť rodine, a tým dávajú pozostalým najavo účasť a bolesť srdca, ktorá je veľká a žalostná. Nech už Rómovia stratili čokoľvek zo svojich zvykov, tak úcta ku starším ľuďom a obzvlášť ku starým rodičom zostáva obdivuhodná.

Videl niekto starého Róma v domove dôchodcov? Ja nie. Chcem veriť, že tomu tak nikdy nebude. Chcem veriť, že Rómovia budú rešpektovať morálne hodnoty a začnú žiť tak, aby sa nemuseli hanbiť za to, že sú Rómovia. Keď príde čas rozlúčiť sa so zosnulým, dávajú sa mu do rakvy predmety, ktoré mal rád. Môžu to byť peniaze na dlhú cestu do iného sveta, trochu alkoholu a tabak,



aby sa toľko nebál či nevrátil späť. Cestou z domova sa hrajú ľútostivé piesne, že srdce puká bolesťou, keď zaznejú prvé tóny huslí. Najznámejšou piesňou je Cigánsky plač. Po dlhé storočia bol rómskou hymnou. Zosnulého sprevádza celá rodina a takmer celý rod, priatelia, známi a, samozrejme, kňaz, pretože Rómovia sú veriaci ľudia. Keď sa zosnulý kladie do hrobu, stoja členovia rodiny dookola a dlho sa lúčia za sprievodu plačlivých huslí. Po smútočnom obrade sa ľudia odoberajú do domu zosnulého, kde už je pripravené pohostenie – kar. Až sa nehrajú žiadne piesne a len sa v dobrom naposledy rozlúči so zosnulým. V najužšej rodine sa nepočúva a nehraje hudba po celý rok. Za zosnulého sa slúži zádušná omša. Tradície a zvyky sa pri jednotlivých rodoch a skupinách líšia.

#### Otázka do diskusie

- Porovnajte zvyky a obyčaje Rómov so zvykmi a obyčajmi vašej kultúry. V čom sú odlišné a čo majú spoločné?

---

OLÁHOVÁ, L. 2000. Nejen romská kuchařka. Brno: Fortuna, 2000, s.4-17.  
ISBN 80-7168-741-3



## LITERATÚRA

**Ako vznikol svet** - príbeh argentínskych Kalderašov, ktorí sa presťahovali do Argentíny z Ruska na prelome storočí. Je nesmierne zaujímavé, že táto starobylá slovanská legenda je stále živá a že bola prenesená vďaka Rómom i na druhý koniec sveta... (bližšie Romano džaniben, 2.roč., 1995, č.4, s.42-45) In: Jdeme dlhou cestou. (Odkud jsme? Kdo jsme? Kam jdeme?) Vybrala, uspořádala a poznámkami opatřila Erika Manuš. Praha: Arbor vitae, 1998. s. 230-231. ISBN 80-901964-5-4

**Archív Jozefa Sabola.** *List detí rodičom* je z výstupu zo vzdelávania žiakov v rámci etickej výchovy v SPŠ dopravnej vo Zvolene v roku 1999 a *List rodičov deťom* je z výstupu pedagogických zamestnancov zo seminárov a cvičení v rámci vzdelávania v MPC Banská Bystrica z roku 2005

**BĚLOHLÁVEK, F. 1996.** *Organizační chování.* Olomouc: Rubico, 1996. 343 s. ISBN 80-85839-09-1

**BEZÁKOVÁ, K. 2002.** *Multikulturalizmus a inklúzia ako riešenie rómskej problematiky.* In: *Čačipen pal o roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku.* Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2002.

**BUCHTELOVÁ, R. a kol. 2001.** *Akademický slovník cizích slov.* Praha: Akademie věd České republiky. Ústav pro jazyk český, 2001.

**CANGÁR, J. 2002.** *Ľudia z rodiny Rómov – Manuša andar e familia Roma.* Nové Zámky: CROCUS, 2002. 240 s. ISBN 80-88992-42-7

**Cože? Já, a rasista?** Praha: Multikulturní centrum Praha,o. s., Na Poříčí 12, 115 30 Praha 1, Mkc@mkc.cz, www.mkc.cz (05-01-2006)

**Dohovor o právach dieťaťa č. 104/1991 Zb.**

**Edukácia rómskych detí v európskom kontexte.** *Zborník príspevkov z konferencie k projektu Comenius 87496-CP-2000-1-sk-Comenius-cz* zostavili Anna Butášová, Zuzana Kadlečíková a Daniela Valachová. Bratislava: Štátny pedagogický ústav, 2002. 286 s. ISBN 80-85756-70-6

**FREYER, Paul Herbert. 1997.** *Albert Schweitzer. Život a dielo.* Liptovský Mikuláš: Tranoscus, 1997.208 s.

**GAŽOVÁ, V. 1996.** *O štruktúre kultúry.* Bratislava: FFUK, 1996.

**HABOVČÍKOVÁ, B. - HÁBOVČÍK, O. 1998** *Rómska rodina a škola v multikultúrnom priestore.* Nitra : KZN a KRK PF UKF, 1998. 124 s. ISBN 80-967937-1-3.

**HARKABUS, Š. 1997.** *Kultúra produktívnej školy.* Banská Bystrica: Metodické centrum, 1997. 18 s. ISBN 80-8041-129-8

**HOFFMANOVÁ, V. 2005.** *Predchádzajme intolerancii výchovou k dodržiavaniu ľudských práv.* Prešov: MPC, 2005.

**HRADECKÁ, Darina:**

<http://www.varianty.cz/activities.php?id=93> (05-01-2006)

*Interkulturní vzdělávání.* Praha: Člověk v tísní, společnost při ČT, o. p. s., 2002.

*Interkulturní vzdělávání.* Projekt Varianty, Praha: Nakladatelství LN, 2002

**IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M. 1988.** *Slovník cudzích slov pre školu a prax.* Bratislava: SPN, 1988. 520 s.

**IYCS-IMCS „Nová podoba rasizmu v Európe“.** Európske centrum mládeže, február 1993

- Kameň na ceste.** In: SABOL, Jozef: *Albert Schweitzer – teológ, filozof, lekár a humanista*. Banská Bystrica: Metodické centrum, 2000. s. 38. ISBN 80-8041-331-2
- KATUŠČÁK, Dušan a kol. 1988.** *Informačná výchova: terminologický a výkladový slovník odbor knižničná a informačná veda*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1998. 375 s. ISBN 80-08-02818-1
- Kultúra a čo s ňou súvisí.** 2002. In: *Interkultúrní vzdelávání*. Praha: Člověk v tísní, společnost při ČT, o. p. s., 2002. s.52 – 54.
- MEŠKO, Dušan - KATUŠČÁK, Dušan a kol. 2004.** *Akademická príručka*. Martin : Osveta, 2004. 316 s. ISBN 80-8063-150-6
- KLIMEŠ, L. 1981.** *Slovník cizích slov*. Praha: SPN, 1981. 855 s.
- KOMINAREC, I. - KOMINARECOVÁ, E. 2005.** *Multikulturalita a edukácia*. Prešov: FMaPV Prešovská univerzita, 2005.
- KRESÁK, Peter a kol. 1997.** *Občan a demokracia*. Bratislava: Minority Rights Group – Slovakia 1997, 315 s.
- KŘIVOHLAVÝ, J.- MAREŠ, J. 1995.** *Komunikace ve škole*. Brno: MU, 1995.
- MAREŠ, J.- GAVORA, P. 1999.** *Anglicko-český pedagogický slovník*. Praha . Portál, 1999.
- MISTRÍK, Erich a kol. 1999.** *Kultúra a multikultúrna výchova – Culture and Multicultural Education*. Bratislava: IRIS, 1999. 347 s. ISBN 80-88778-81-6
- OLÁHOVÁ, L. 2000.** *Nejen romská kuchařka*. Brno: Fortuna, 2000. s.4-17. ISBN 80-7168-741-3
- Osobný erb. 1997.** In: SIMON,Sidney, HOWE, Leland, KIRSCHENBAUM, Howard: *Vyjasňování hodnot*. Praha: TALPRESS, 1997. s 214-216. ISBN 80-7197-085-9
- PETRUSEK, M. 2002. *Sociální a kulturní antropologie*. In: *Interkultúrní vzdelávání*. Praha: Člověk v tísní. Společnost při ČT, o. p. s., 2002. s.36.
- PIKE, G. - SELBY, D. E. 2000.** *Cvičení a hry pro globální výchovu*. Praha: Portál, 2000.
- PRŮCHA, J. 1997.** *Moderná pedagogika*. Praha: Portal,1997.
- PRŮCHA, J. 2001.** *Multikulturní výchova: Teorie – praxe – výzkum*. Praha: ISV, 2001.
- PRŮCHA, J. 1991.** *Multikulturní výchova a vzdělávání*. Pedagogika, XL, 1991, s.269-276.
- PRŮCHA, J.- WALTEROVÁ, E.- MAREŠ, J. 1998.** *Pedagogický slovník*. Praha : Portál, 1998. ISBN 80-7178-252-1.
- RIDER, C. 1997.** *Psychická síla a jak ji rozvíjet*. Frýdek-Místek: Alpress, 1997. 240 s.
- SABOL, J. 2000.** *Albert Schweitzer – teológ, filozof, lekár a humanista*. Banská Bystrica: Metodické centrum, 2000. 44 s. ISBN 80-8041-331-2
- SCHWEITZER, A. 1993.** *Nauka úcty k životu*. Praha: Kontinenty 1993. 41 s.
- SIMON, S. - HOWE, L. - KIRSCHENBAUM, H. 1997.** *Vyjasňování hodnot*. Praha: TALPRESS, 1997. 307 s. ISBN 80-7197-085-9
- Spavá nemoc duše.** 2000. In: SABOL, Jozef: *Albert Schweitzer – teológ, filozof, lekár a humanista*. Banská Bystrica: MC, 2000. s 37. ISBN 80-8041-331-2
- SUKUBA, D. 1991.** *Humanizácia a demokratizácia výchovy a vzdelávania*. Pedagogická revue, roč.43, 1991, č.5.

**SVĚTLÍK, J. 1996.** *Marketing školy*. Zlín: EKKA, 1996. 384s. ISBN 80-902200-8-8

**SVÍTEK, J. 1990.** *Alternativní životní styl*. Praha: Vokno, 1990.

**ŠVEC, Štefan a kol. 1998.** *Metodológia vied o výchove. Kvantitatívno-scientické a kvalitatívno-humanitné prístupy v edukačnom výskume*. Bratislava: IRIS, 1998. 303 s. ISBN 80-88778-73-5

**ŠVEC, Š. 1995.** *Základné pojmy v pedagogike a andragogike*. Bratislava: IRIS, 1995. ISBN 80-88778-15-8.

**ŠVEC, Š. 1993.** *Koncepcia humanistickej orientovanej výučby*. Pedagogická revue, roč.45, 1993, č.1-2, s. 2 – 15.

**Učební příručka mezikulturní výchovy pro evropské střední školy.** Projekt AFS, 1997 - 1998.

**Ústava Slovenskej republiky z roku 1992**

**VALACHOVÁ, D. - KADLEČÍKOVÁ, Z. - BUTÁŠOVÁ, A. - ZELINA M. 2002.** *Vzdelávanie Rómov a multikultúrna koexistencia. 1.vyd.* Bratislava: SPN, 2002. 205 s. ISBN 80-08-03339-8

**VANĚČKOVÁ, M.:** *Kultúrne samozrejmosti*.

<http://www.varianty.cz/activities.php?id=19> (05-01-2006)

**VANĚČKOVÁ, M. :** *Kultúrny symbol*.

<http://www.varianty.cz/activities.php?id=17> (05-01-2006)

**VANĚČKOVÁ, M.:** *Medzikultúrny kontakt*.

<http://www.varianty.cz/activities.php?id=26> (05-01-2006)

**VANĚČKOVÁ, M.:** *Moja medzikultúrna skúsenosť*.

<http://www.varianty.cz/activities.php?id=27> (05-01-2006)

**VANĚČKOVÁ, M.:** *Náš pôvod*.

<http://www.varianty.cz/activities.php?id=16> (05-01-2006)

**VLITOVÁ R. - SEMANCOVÁ A.** *My a ti druzí. Příručka pro multikulturní výchovu a vzdělávání na základní škole*. Praha: Multikulturní centrum, o. s., [infocentrum@mkc.cz](mailto:infocentrum@mkc.cz), [www.mkc.cz](http://www.mkc.cz)

**Vzájomné poznávanie kultúr. Príklad používania metód. Registrácia prostriedkov školiaceho kurzu.**

4. zväzok, druhé vydanie. Európske centrum mládeže, 1992

[www.varianty.cz](http://www.varianty.cz) (05-01-2006)

[www.varianty.cz/activities](http://www.varianty.cz/activities) (05-01-2006)

**Zavádzanie multikultúrneho vzdelávania a výchovy do vzdelávacieho procesu.** Bod C. 32 – V rámci koncepcie rozvoja výchovy a vzdelávania v SR na najbližších 15 – 20 rokov (projekt Milénium“)

**ZELINA, M. 2000.** *Alternatívne školstvo*. Bratislava: Iris, 2000.

**ZELINOVÁ, M. - ZELINA, M. 1994.** *Model tvorivo-humanistickej výchovy*. Bratislava: ŠPÚ, 1994.

Názov:	<b>Kultúra, multikultúrnosť</b>
	Metodická príručka pre učiteľov z oblasti interkultúrnej výchovy.
Autori:	PhDr. Jozef Sabol, PaedDr. Ingrid Zubková
Recenzent:	PaedDr. Ján Cangár
Jazyková úprava:	Vlasta Školková
Obálka:	Roman Štaffen
Náklad:	<del>AAAAAAAAAAAA</del> 100 ks
Rozsah:	54 strán
Vydavateľ:	EUROFORMES, s.r.o.
Vydanie:	prvé
Formát:	A4
ISBN	978-80-7055-100-0